

Міністерство освіти і науки України

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: Особливості формування фінансів територіальних громад

Спеціальність 281 - "Публічне управління та адміністрування"

Дипломна робота містить результати власних досліджень. Усі текстові та графічні запозичення мають посилання на відповідне джерело.

Слухач

_____

особистий підпис, дата

О.П.Дідух

_____

розшифрування підпису

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____

особистий підпис, дата

_____

розшифрування підпису

Керівник

_____

особистий підпис, дата

Я.І. Арабчук

_____

розшифрування підпису

Рецензент

_____

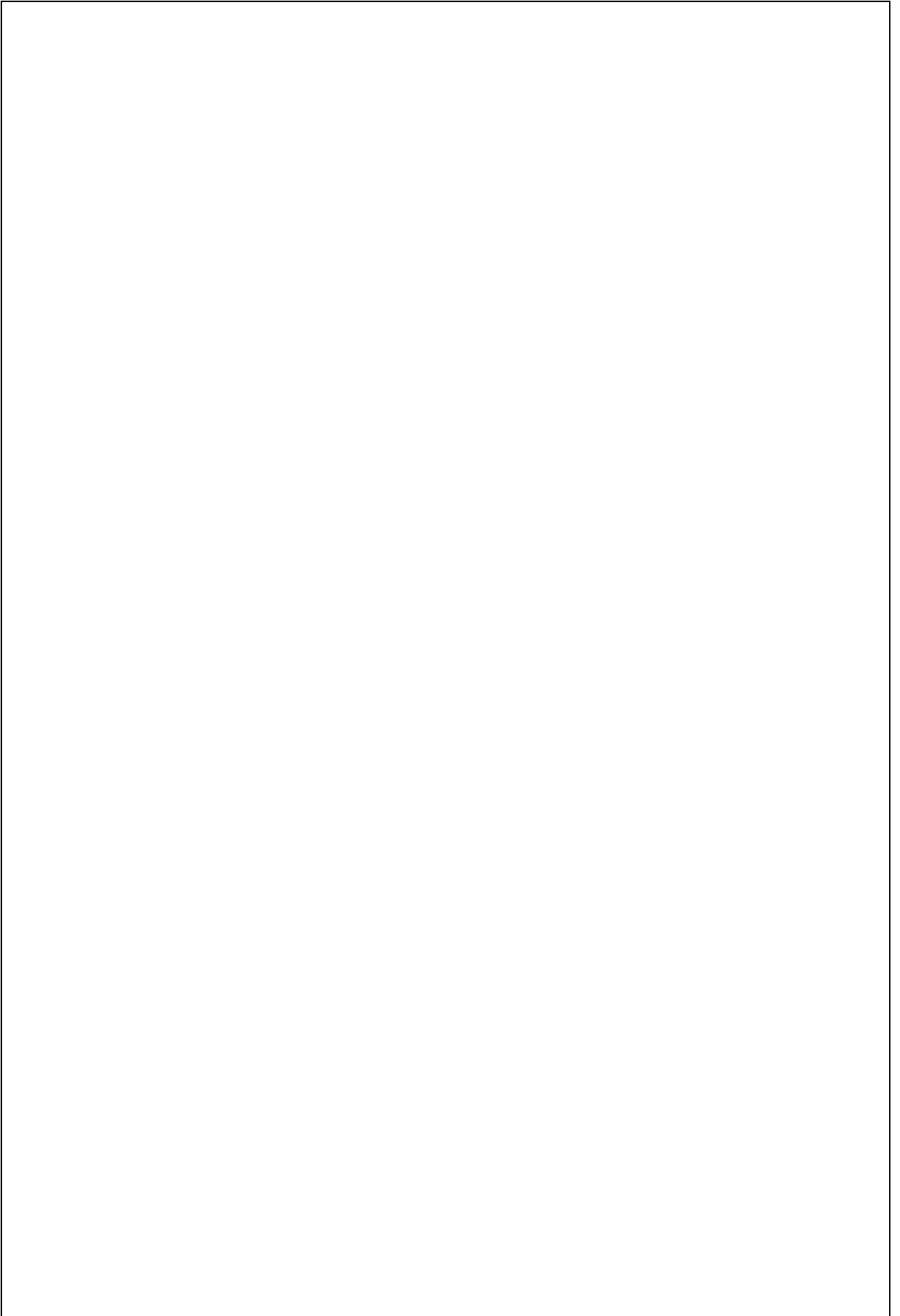
особистий підпис, дата

В.П. Петренко

_____

розшифрування підпису

Івано-Франківськ
2023

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО МІСЦЕ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	9
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІВЛЬНИХ ГРОМАД	38
РОЗДІЛ 3	
ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОЛРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	52
РОЗДІЛ 4	
МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	69
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Реформа децентралізації місцевого самоврядування та територіальної організації влади створили нові умови і вимоги щодо їхньої ролі у забезпеченні якості життя населення унаслідок набуття значно більшої економічної відповідальності й посилення їх ресурсної спроможності. Перебудова соціально-економічних відносин в період економічних та політичних криз, а також воєнного часу зазвичай спонукає і до зміни усталених тенденцій в бюджетній сфері, яка багато в чому залежить від стабільності нормативно-правових актів та законодавчого поля. Без сумніву, децентралізовані фінансові ресурси є джерелом соціально-економічного розвитку регіональних одиниць, а тому місцеві бюджети як складова публічних фінансів держави покликані відігравати важливу роль для забезпечення розвитку держави в цілому. Реформа з децентралізації та адміністративно-територіального устрою є ключовими в побудові системи демократичного управління державою і створює ресурсні умови для розвитку громадянського суспільства. Сама трансформація системи адміністративно-територіальних устрою в Україні має базуватися з організації базового рівня місцевого самоврядування - громади. При цьому вони повинні відповідати Європейським принципам: принципу участі – участь людей в урядуванні; принципу прозорості – ухвалення рішень щодо публічних фінансів, їх введення в дію повинно відбуватися відповідно до процедур, передбачених законодавством; принципу орієнтації на консенсус – розробка та ухвалення рішень щодо управління публічними фінансами вимагає узгодження; принципу ефективності та результативності – процедури та інститути управління публічними фінансами створюють результат, який задовольняє потребам суспільства; принципу відповідальності та підзвітності – управління публічними фінансами має ґрунтуватися на системі взаємопов'язаної відповідальності та підзвітності. Вони гарантують фінансову незалежність, фінансову спроможність і стабільність, а також

потребують постійного контролю з боку державних органів і органів місцевого самоврядування.

Зарубіжний досвід свідчить, що проблеми територіальних громад можуть ефективно вирішуватись тільки на місцевому рівні. Центр займаючись загальнодержавними проблемами переважно не доходить до проблем конкретного села, міста, вулиці. Сильне місцеве самоврядування базується на розвинутому громадянському суспільстві й демократії, несумісній з тоталітарним режимом, що унеможливорює узурпацію влади. Пріоритетами запроваджених у державі змін визначено розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень – реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Повноваження, фінансові ресурси і контроль – це три кити, на яких будується ефективна модель місцевого самоврядування, за якої територіальні громади максимально мобілізують власні внутрішні резерви. Запровадження нового механізму бюджетного регулювання змінило систему тотального збалансування всіх місцевих бюджетів на горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. Значна сума бюджетних коштів залишається в повному розпорядженні місцевих органів влади. Реформа міжбюджетних відносин стимулює територіальні громади ефективніше наповнювати свої публічні фінансові фонди, переходити на самодостатність й самозабезпечення, ощадно їх використовувати. Місцева влада самостійно вирішує, на які потреби витратити бюджетні кошти, що особливо важливо для розвитку теперішніх територіальних громад.

Без перебільшення можна сказати, що матеріально-фінансова самостійність є необхідною умовою втілення всіх інших принципів місцевого самоврядування задекларованих у Європейській хартії місцевого самоврядування.. Від матеріальних й фінансових можливостей залежить виконання реальних владних функцій органами місцевого самоврядування.

Нажаль самотійність завжди була лише декларованою й формальною і залишиться такою якщо залишатиметься залежність у фінансовому плані.

Виняткова важливість проблем фінансової самотійності місцевих властей спонукає багатьох вчених вивчати ці питання, теоретично обґрунтовувати дефініції, визначати доцільні межі фінансової незалежності, розробляти конкретні механізми практичного втілення цього принципу.

Фінансову незалежність місцевого самоврядування можна розглядати як можливість самотійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного та соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління. Вона також означає, що передумовою фінансової незалежності є розумна, з точки зору економічної доцільності, децентралізація влади та адекватний розподіл повноважень, відповідальності та фінансово-економічної бази між центром і органами місцевого самоврядування. Концептуальні основи фінансової незалежності місцевого самоврядування полягають в оптимальному врахуванні інтересів держави, підприємницьких структур, населення і місцевого самоврядування. При цьому слід пам'ятати, що нічим не обмежена фінансова незалежність місцевого самоврядування має такі ж негативні ознаки, як і надмірна централізація у використанні фінансових ресурсів, що створюються на даній території.

Серед перспективних завдань є продовження реформи зокрема, формування ресурсного потенціалу, оптимізації та диверсифікації структури економіки громад, поглиблення капіталізації потенціалу громади, а також запровадження адаптивної моделі стратегічного планування із залученням ключових зацікавлених сторін громади,

Вивчення і глибоке осмислення теоретико-методологічних засад державного і регіонального управління, менеджменту органів державної влади та місцевого самоврядування є необхідною умовою результативної

управлінської діяльності в умовах світової глобалізації, а також трансформації громадянського суспільства.

Мета і задачі дослідження.

Виходячи з наведеного, головною метою роботи є теоретичне визначення та розкриття сутності і складу публічних фінансів як інтегрованого об'єкту державного фінансового ресурсу, обґрунтування та поглиблення теоретико-методологічних підходів з удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в процесі їх стратегічного розвитку.

Відповідно до мети дослідження було поставлено і вирішено такі завдання:

- дослідити та уточнити економічну сутність термінології «публічні місцеві фінанси» і «місцеві бюджети»;
- узагальнити та систематизувати існуючу систему формування бюджетів місцевого самоврядування і визначити її складові;
- дослідити структуру доходів й видатків бюджету органів місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є процес вдосконалення формування бюджету територіальної громади в умовах адміністративно-територіальної й фінансової децентралізації.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти вдосконалення формування місцевого бюджету в умовах фінансової децентралізації територіальної громади.

Методи дослідження. При виконанні роботи використані такі методи: теоретичне узагальнення та порівняння - використане в процесі розкриття змісту і сутності місцевих фінансів і місцевих бюджетів; статистичний і графічний аналіз - застосовано при вивченні, групуванні, порівнянні та

наочному відображенні емпіричних даних з метою дослідження тенденцій формування бюджету територіальної громади.

Структура роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (найменування). Основна частина викладена на 84 сторінках, й окрім текстового матеріалу містить 5 рисунків, 1 таблицю та 4 додатків.

1. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО МІСЦЕ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Сучасний етап переходу України до відкритого демократичного суспільства, глобалізація соціально-економічних відносин висувають нові вимоги до державного та регіонального управління. Розбудова сучасної системи державного та регіонального управління зумовлює необхідність впровадження нових цінностей та принципів публічного менеджменту в діяльність владних інститутів, вимагає підвищення результативності їх функціонування та якості послуг, що надаються населенню, а також забезпечення відкритості влади й співучасті громадян в управлінні.

Одною з найбільш важливих ознак побудови демократичної держави є розвиток місцевого самоврядування. У кожній державі незалежно від особливостей її політико - територіального і адміністративно-територіального устрою, форми правління, історичних, національних та інших особливостей місцевого самоврядування має специфічну форму і назву. В одних країнах використовуються такі терміни для позначення місцевого самоврядування: «муніципальне управління», «місцева автономія», «територіальна децентралізація» та ін. В основі місцевого самоврядування кожної держави світу лежать національні теорії місцевого самоврядування. Найбільше розповсюдження в світі отримала громадська теорія, прийнята більшістю країн Європи. В її основі лежить ідея природних прав територіальної громади, її «суверенітету». Розглядаючи концепції побудови влади на місцях науковець **В. Скрипничук** відзначав, з чим погоджуємось і ми, що основними її теоріями слід визнати громадівську і державницьку. Саме вони головним чином

впливали і продовжують впливати на ту чи іншу модель місцевого самоврядування, визначаючи тим самим рівень демократичності суспільства¹.

Науковці Д. Дзвінчук та Т. Бутирська підкреслюють, що для збереження цілісності держави категорія соціальної зв'язаності характеризує єдність устремлінь соціуму під час колективної діяльності, що є, по суті, основним процесом державного будівництва²

Місцеве самоврядування, як зазначено в статті 140 Конституції України – це право територіальної громади-жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3 с.66]³. Отже, місцеве самоврядування ми маємо розглядати як процес діяльності державних та місцевих органів публічної влади, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян які здатні розв'язати проблеми регіонального та місцевого значення. «Місцеве самоврядування за своєю сутністю є домінантою громадянського суспільства, сферою реальної демократії в державі, але досі не виконує повною мірою відповідні функції» вказує І. О. Дробот⁴.

Основні положення організації і функціонування місцевого самоврядування в Україні закріплені в Конституції України (ст.140), Європейській Хартії місцевого самоврядування 1985 р. (ратифікованій в 1997 р.), а також у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 1997 р.(3,5,6,) У відповідності до ст.140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах

---

¹ Місцеве самоврядування в Україні.: Навчальний посібник. Кол. авт. за заг. ред. В.М.Скрипничука.- Івано-Франківськ: Місто НВ.2013.788 с.

² Т.Бутирська, І.Дзвінчук. Теоретико-методологічні основи державного будівництва: Монографія/ Тетяна Бутирська, Дмитро Дзвінчук. Івано-Франківськ:Місто НВ.2017.-176с.

³ Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

⁴ Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні:/ монографія/ І.О.Дробот.- Львів:ЛРІДУ НДУ, 2010.-312 с. 5.

Конституції і законів України. Сутність місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві територіальної громади, громадян і їх органів в інтересах населення вирішувати в межах чинного законодавства і під власну відповідальність значну частину місцевих питань⁵. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05. 1997 визначено: Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Територіальна організація самоврядування в Україні заснована на об'єднанні загальнодержавних та місцевих інтересів. Сутність і зміст місцевого самоврядування визначають його принципи – основні положення організації і здійснення місцевого самоврядування. Принцип народовладдя передбачає, що територіальні громади, у відповідності до Конституції і законів України, здійснюють свою владу на місцях безпосередньо (місцеві референдуми, вибори, загальні збори громадян, місцеві ініціативи) і через представницькі органи (міські ради, сільських, селищних, міських голів). Принцип законності передбачає, що місцеве самоврядування базується на положеннях Конституції і законах України, а також підзаконних і нормативно-правових актах. Принцип гласності полягає у тому, що всі суб'єкти місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження відкрито, публічно, їх діяльність висвітлюється місцевими ЗМІ. Принцип колегіальності віддзеркалюється у організаційно-

---

⁵ Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

правових нормах діяльності органів місцевого самоврядування (ради). Принцип поєднання місцевих і державних інтересів віддзеркалюється у співробітництві з органами державної влади, передачі їм частини повноважень. Принцип виборності передбачає, що депутати місцевих рад, а також сільські, селищні і міські голови є виборними. Принцип правової, організаційної і матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень. Правова автономія означає, що органи місцевого самоврядування наділені власними, властивими тільки їм повноваженнями, які закріплені Конституцією і діючим законодавством України. В межах цих повноважень органи місцевого самоврядування мають повну свободу дій. Організаційна автономія органів місцевого самоврядування проявляється в їх можливості самостійно визначати і будувати свою внутрішню структуру, з тим щоб вона відповідала місцевим умовам і забезпечувала ефективне управління. Діючи у межах закону, органи місцевого самоврядування не підпорядковуються іншим органам. Контроль же за ними здійснюється лише з метою забезпечення законності їх дій. Матеріальна і фінансова автономія органів місцевого самоврядування проявляється у їх праві володіти і розпоряджатися грошима і майном для реалізації своїх повноважень. Активний вплив місцевого самоврядування на формування нових суспільних відносин можливий лише в тому разі, якщо воно матиме у своєму розпорядженні достатню кількість фінансових ресурсів. Головною ознакою фінансової незалежності є володіння і самостійне розпорядження фінансовими ресурсами, обсяги яких відповідають функціям і завданням, що покладаються на органи місцевого самоврядування. Тому виникає проблема обґрунтування економічного змісту фінансових ресурсів місцевих органів влади, дослідження складу фінансових ресурсів та механізму їх формування і використання в сучасних умовах. Крім того, існування впродовж тривалого періоду централізації різних гілок державної влади призвело до послаблення функцій місцевих органів влади щодо формування основної складової фінансових ресурсів - доходів місцевих бюджетів. Більшість вчених у галузі фінансів сходяться на тому, що

незважаючи на відносну самостійність державних й місцевих фінансів у межах держави, публічні фінанси являють собою єдину категорію, що підтверджується унітарним устроєм держави; єдністю грошової системи, економічної, фінансової та митної політики; єдністю державної та місцевої систем управління та регулювання фінансово - кредитної системи»⁶. Принцип державної підтримки і гарантії місцевого самоврядування держава бере участь у формуванні бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує. Держава гарантує судовий захист прав і законних інтересів місцевого самоврядування⁷. Важливою ознакою місцевого самоврядування є його системний характер. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна (ст. 140). Стаття 5 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"⁸. визначає основні принципи побудови системи місцевого самоврядування та її складові елементи. Система місцевого самоврядування має свою внутрішню побудову - структуру місцевого самоврядування, яка є складною і різномірною за своїм характером.. Система місцевого самоврядування на рівні села, селища, міста відзначається як єдністю, так і її диференціацією. Територіальна громада відповідно до частин 1, 3 ст. 140 Конституції України, а також Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (ч. 1 ст. 6) є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень, тобто найбільш повноважним елементом системи місцевого самоврядування. Функції місцевого самоврядування - це визначені Конституцією і законами України основні напрямки і види діяльності

---

⁶ Арабчук Я.І. Публічні фінанси і фінансовий менеджмент конспект лекцій [електронний посібник] / Я.І. Арабчук.- Івано-Франківськ: ІФНТУНГ,2016.

⁷ Закон України «Про місцеве самоврядування» № 1702-IX від 16.07.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

⁸ Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

місцевого самоврядування в Україні. Функції місцевого самоврядування є багатоманітними і різняться за своїм призначенням і юридичними властивостями. У першу чергу, функції місцевого самоврядування поділяються за об'єктами - політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші функції місцевого самоврядування. Політичні функції місцевого самоврядування, як правило, пов'язані з реалізацією форм безпосередньої демократії на місцях відповідно до Конституції та законів України. Економічні функції місцевого самоврядування передбачають управління майном, що є у комунальній власності; утворення, реорганізацію та ліквідацію комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль за їх виконанням; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; утворення позабюджетних цільових коштів; регулювання земельних відносин; вирішення питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів та ін. Соціальні функції місцевого самоврядування це, перш за все, затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних областей і районів та контроль за їх виконанням; затвердження містобудівних програм; управління закладами охорони здоров'я, які належать територіальним громадам; подання соціальної допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих військовослужбовців, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку, інвалідам з дитинства, багатодітним сім'ям; вирішення у встановленому законом порядку питань опіки й піклування; здійснення контролю за забезпеченням соціального захисту працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці та ін. Культурні функції: затвердження програм культурного розвитку відповідних областей і районів та контроль за їх виконанням; управління закладами освіти і культури, які належать територіальним громадам: заснування місцевих ЗМІ відповідних місцевих рад; оголошення об'єктів, що

мають історичну, культурну або наукову цінність пам'ятками історії або культури.

Проблеми формування фінансових ресурсів на місцевому рівні досить широко висвітлюються як в зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Різномічні аспекти окресленої проблематики відображені у працях таких вчених, як Я. Арабчука, О. Василик, С. Вдовенко, В. Зайчикової, І. Зварича, В. Кравченко, О. Кириленко, С. Корецької, І. Луніна, В. Мамонової, О. Матвеева, А. Нечай, Ю. Пасічник, Л. Старецької, Л. Фокши, **С. Юрія** та ін.

Віддаючи належне напрацюванням вчених, здійсненим у даній галузі, слід зауважити, що багато проблем до сьогодні залишаються не вирішеними і вимагають комплексної оцінки та нових підходів до їх розв'язання. Гостро постає проблема пошуку додаткових джерел формування фінансових ресурсів та оптимізації їх використання⁹.

Запорукою сталого розвитку економіки країни є раціонально побудована і ефективна бюджетна система. Саме через бюджетну систему забезпечується перерозподіл ВВП та значних фінансових ресурсів, що впливає на економічний розвиток держави та добробут її громадян. За відсутності ефективно працюючої бюджетної системи соціально-економічна політика держави не буде дієвою. Бюджетна система України розглядається як сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права. Бюджетна система є обов'язковою складовою будь-якої держави і це сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території даної країни згідно з її адміністративно-територіальним устроєм. Світова практика використання бюджетних відносин утворила два основних типи бюджетних систем:

---

⁹ Бречко О. В. Теоретичні аспекти фінансового механізму державного регулювання економіки регіону / Олександр Бречко // Наука молода : зб. наук, праць Ради молоді, вчених Терноп. акад. нар. госп-ва. - Тернопіль : Економічна думка, 2004. - Вип. 2. - С. 68- 73.

- 1) характерний для унітарних держав, тобто в країнах з єдиним населенням та культурою, має дві ланки: державний бюджет і багаточисельні місцеві бюджети.
- 2) характерний для федеративних держав, складається з трьох ланок: державного бюджету (федерального бюджету або бюджету центрального уряду), бюджетів членів федерації (наприклад, штати у Сполучених Штатах Америки, землі (ланди) - у Федеративній Республіці Німеччини, кантони – у Швейцарії) та місцевих бюджетів.

Україна, відповідно до Конституції, - унітарна держава, яка розподілена на 27 адміністративно-територіальних одиниць (Автономну Республіку Крим м. Київ, м. Севастопіль і 24 області країни). В основу формування бюджетної системи України покладено Конституцію України та останню редакцію Бюджетного кодексу України, прийнятого 8 липня 2010 р. Верховною Радою України¹⁰.

Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст.2) **Бюджетна система України - це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права¹¹.** Бюджетна система України (ст.5) складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Бюджетна система це державний бюджет та місцеві бюджети, Бюджет Автономної Республіки Крим, Обласні бюджети, Районні бюджети, бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ та міст.(Рис №1.1)

---

¹⁰ Арабчук Я.І. Публічні фінанси і фінансовий менеджмент конспект лекцій [електронний посібник] / Я.І. Арабчук.- Івано-Франківськ: ІФНТУНГ,2016.

¹¹Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

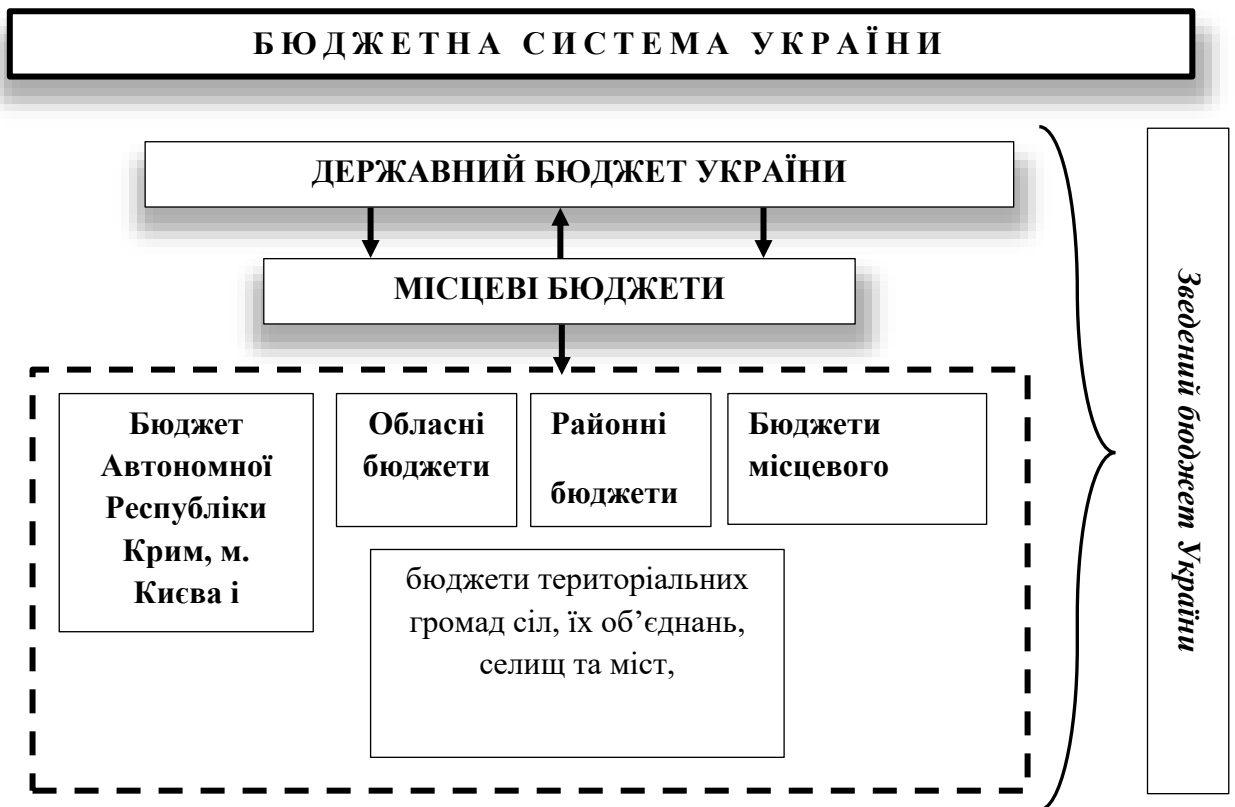

Рис. 1.1 – Бюджетна система України

Слід зазначити, що у Бюджетному кодексі України не визначені поняття державного бюджету та місцевих бюджетів. Проте, спираючись на наведене там визначення терміну «бюджет», науковець Я.Арабчук¹² сформулював їх таким чином: **Державний бюджет України** - основний фінансовий план формування та використання фінансових ресурсів держави для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади протягом бюджетного періоду; **Місцевий бюджет** - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються відповідно органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. До місцевих бюджетів належать бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджети місцевого самоврядування - бюджети

¹² Арабчук Я.І., Косаревич Н. Б. Бюджетування в публічних організаціях –:конспект лекцій. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, МВ 02070855 -19838-2023.293с.

територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах)¹³.

Місцеві бюджети своїми доходами та видатками входять до складу публічних фінансів зведеного бюджету і не входять до складу державного бюджету. Усі бюджети України від державного до сільського в сукупності складають зведений бюджет України.

Основою успішності та важливим елементом функціонування бюджетної системи є принципи бюджетного устрою, що визначають його системні характерні ознаки. Зважаючи на системне значення цих підходів, в міжнародній практиці вони зазвичай втілюються у принципи побудови бюджетних систем. Принципи бюджетної системи України встановлено статтею 7 Бюджетного кодексу України. Отже побудова бюджетної системи України ґрунтується на таких принципах¹⁴:

1. Принцип єдності бюджетної системи України - єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності. Цілісність та єдність країни, закріплена в Конституції, що дозволяє покласти цей принцип в основу фінансово-економічної політики держави для виконання нею своїх функцій шляхом забезпечення її фінансовими ресурсами.

2. Принцип збалансованості - повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період.

3. Принцип самостійності - Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе

---

¹³Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015р.№183- VIII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

¹⁴ Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

4. Принцип повноти - до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

5. Принцип обґрунтованості - бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил. Макропоказники економічного і соціального розвитку держави затверджуються Кабінетом Міністрів України і є орієнтиром при складанні проекту бюджету.

6. Принцип ефективності та результативності - при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

7. Принцип субсидіарності - розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача. Тобто місцевим органам влади делеговані повноваження держави утримувати за рахунок коштів відповідних бюджетів заклади освіти і соціальної допомоги для сиріт та інвалідів, лікарняні та культурно-видовищні заклади.

8. Принцип цільового використання бюджетних коштів - бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Такий підхід дозволяє контролювати рух бюджетних коштів у процесі виконання бюджету та встановити відповідальність учасників бюджетного процесу за нецільове та неефективне використання бюджетних коштів.

9. Принцип справедливості і неупередженості - бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Цей принцип забезпечує рівні можливості доступу до бюджетних та соціальних послуг, що надаються державою в кожній адміністративно - територіальній одиниці країни на відносно однаковому рівні.

10. Принцип публічності та прозорості - інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів. Бюджетним кодексом передбачається, що інформація про бюджет повинна бути оприлюднена у засобах масової інформації на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетним кодексом України передбачена доступність інформації про бюджет. Зокрема, Міністерство фінансів України забезпечує оприлюднення:

- а) проекту закону про Державний бюджет України;
- б) закону про Державний бюджет України з додатками, які є його невід'ємною частиною, а також інформаційно-аналітичних матеріалів

щодо основних показників та завдань державного бюджету (у доступній для громадськості формі) у місячний строк з дня опублікування закону про Державний бюджет України шляхом розміщення на своєму офіційному сайті;

- в) інформації про виконання Державного бюджету України за підсумками місяця, кварталу та року;
- г) інформації про виконання зведеного бюджету України;
- д) іншої інформації про виконання Державного бюджету України.

Як складова - місцеві бюджети, найчисельніша ланка бюджетної системи України, яка, відповідно, є її фундаментом. У Законі України «Про місцеве самоврядування» місцеві бюджети визначаються наступним чином : «Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування»¹⁵. Склад місцевих бюджетів України, як і в інших країнах, відображає особливості адміністративно територіального поділу та специфіку функціонування місцевого самоврядування. Вище ми зазначали, що до складу бюджетної системи, крім державного бюджету, належать місцеві бюджети, яких до реформи децентралізації у нашій країні, було понад дванадцять тисяч. Починаючи з 2015 року у структурі та кількості місцевих бюджетів відбулися суттєві зміни. Система місцевих бюджетів України на 2023 рік включає 1956 бюджетів:

- 25 обласних бюджетів (бюджет АР Крим, м. Києва і м. Севастополя);
- 13 бюджет міст республіканського значення;
- 136 районних бюджетів;
- 1469 бюджети територіальних громад (ОТГ) і понад 300 бюджетів міст районного значення, сільських та селищних бюджетів.

Унаслідок об'єднання громад зменшилась кількість бюджетів міст районного значення, сільських та селищних бюджетів та з'явилися бюджети

---

¹⁵ Закон України «Про місцеве самоврядування» № 1702-IX від 16.07.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

громад (ОТГ). Через ці бюджети щорічно перерозподіляється до 7% валового внутрішнього продукту країни, в них зосереджується близько 25% ресурсів бюджетної системи і здійснюється фінансування понад 40% бюджетних видатків. В останні роки через місцеві бюджети перерозподілялось майже половину (від 47% до 50%) коштів загального (зведеного) бюджету України. Самостійно органи місцевого самоврядування здатні забезпечити надходження менше чверті (22-23%) усіх доходів зведеного бюджету країни. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету наведено на рисунку 1.2.¹⁶

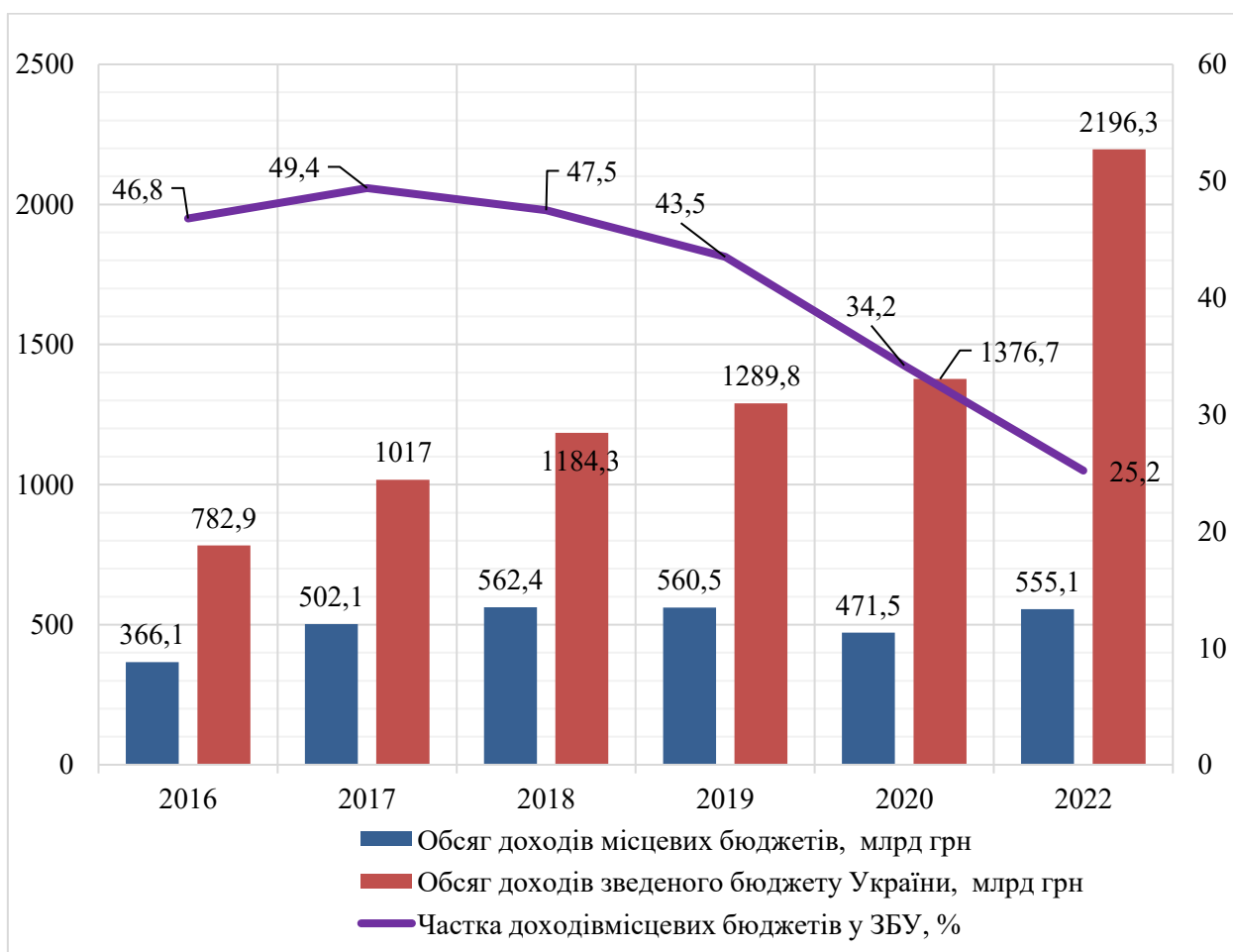

Рис.1.2 – Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету

¹⁶ Арабчук Я.І., Косаревич Н. Б. Бюджетування в публічних організаціях –:конспект лекцій. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, МВ 02070855 -19838-2023.293с.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети територіальних громад, що створюються згідно із законом і перспективним планом формування територій громад. Місцеві бюджети, в тому числі бюджети територіальних громад, є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України та інших місцевих бюджетів.

Особлива роль місцевих бюджетів пов'язана з тим, що вони є фінансовою базою місцевого самоврядування, основним важелем проведення державної регіональної політики, здійснення фінансового вирівнювання. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються найбільш значні заходи держави в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, тобто основні видатки, що безпосередньо стосуються інтересів широких верств населення. Наскільки раціонально побудована система місцевих бюджетів, як формуються їхні доходи і на які потреби використовуються кошти, залежить ефективність функціонування всієї бюджетної системи, успішне здійснення державної фінансової політики. Закономірно, що проблеми виконання місцевих бюджетів, правильність розрахунків дохідної та видаткової частин, досягнення їхньої збалансованості набувають особливої актуальності у сучасних умовах.

Повномасштабна війна проти росії показала, наскільки стійким є місцеве самоврядування, яке здатне гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і у фінансовій частині. Організація та забезпечення діяльності тероборони, матеріально-технічна допомога ЗСУ, залучення допомоги іноземних партнерів – це ті речі, які органи місцевого самоврядування підтримували із самого початку вторгнення, забезпечуючи при цьому, постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка бізнесу, організація укриттів, продовження надання послуг на високому рівні). Цьому сприяла ефективно проведена реформа децентралізації, яка дала змогу місцевому самоврядуванню отримати

автономні, самостійні, належні фінансові ресурси, які відіграли ключову роль в протистоянні викликам.

Порядок формування та використання місцевих бюджетів зазнав суттєвих змін разом із введенням у дію Бюджетного кодексу України (2001р.). В липні 2010 р. Верховна Рада України прийняла нову редакцію Бюджетного кодексу України¹⁷. До основних позитивних змін, зумовлених ухваленням цих документів, слід зарахувати: встановлення чіткого переліку доходів і видатків бюджетів усіх рівнів та видів; визначення внутрішньої будови місцевих бюджетів; встановлення джерел формування та напрямків використання бюджету розвитку; зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування за рахунок розширення переліку власних доходів; формування елементів зацікавленості місцевої влади у додатковому одержанні доходів; визначення основних підходів до здійснення місцевих запозичень; запровадження прозорості процедури міжбюджетних відносин; систематизація видів бюджетних трансфертів та засад їхнього надання; формульний порядок розрахунку розмірів міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання місцевим бюджетам з державного бюджету); регламентація процедур бюджетного процесу; визначення відповідальності всіх учасників бюджетного процесу, а також контрольних повноважень владних органів.

Але ведучи мову про публічні фінанси варто відзначити, що сутність економічних категорій «місцеві бюджети» і «місцеві фінанси» є дещо різними.

Місцевими бюджетами називають такі публічні грошові кошти чи фонди фінансових ресурсів, які виступають як матеріальна основа виконавчих органів влади місцевого рівня. В публікаціях економічного напрямку не існує однозначного погляду на трактування і формулювання терміну «місцеві бюджети», але розкриваються притаманні їм функції. Слід наголосити, що сутність економічної природи всіх місцевих бюджетів полягає у виконанні

---

¹⁷Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

ними трьох основних функцій: перерозподілу, фінансового контролю та стимулювання (самофінансування).

При формуванні місцевого бюджету забезпечується виконання принципів самофінансування і самостійності, що є одним з найважливіших складників фінансово-економічної безпеки держави. Оскільки фінансово-економічна безпека держави здатна забезпечити функціонування економічної системи країни, саме на місцевому рівні необхідне досягнення як поточних, так і перспективних загальнонаціональних цілей розвитку.

До місцевих фінансових ресурсів відносяться сукупні фонди коштів, що формуються у процесі розподілу ВВП і мають спрямованість економічного і соціального розвитку певних регіонів. Основні напрямки, за якими використовуються фінансові ресурси і кошти місцевих бюджетів стосуються соціально-економічного розвитку місцевих господарств та його фінансового забезпечення.

Місцевий бюджет – це фінансовий план, який містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати становлять єдиний баланс відповідного місцевого бюджету. Бюджетний кодекс України передбачає, що внутрішня будова як державного, так і місцевих бюджетів може складатися із загального та спеціального фондів. У загальному фонді акумулюються кошти, які мають загальнодержавний характер і підлягають подальшому перерозподілу. У спеціальному фонді зосереджуються кошти бюджетних установ, у тому числі спеціальні, державних цільових фондів та інші надходження, які не підлягають перерозподілу і використовуються за визначеним цільовим призначенням. Складовою спеціального фонду місцевих бюджетів є *бюджет розвитку*. Найбільше значення у формуванні доходів місцевих бюджетів мають податкові надходження і, перш за все, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств комунальної власності, платежі за використання природних ресурсів (плата за землю,

лісовий дохід, плата за воду). Податок на доходи фізичних осіб є найважливішим із закріплених доходів місцевих бюджетів, його фіскальна роль характеризується тим, що за рахунок цього податку формується близько 75% податкових надходжень місцевих бюджетів України. Надходження від податку розподіляються між місцевими бюджетами різних видів, що дає підставу вважати його регулюючим податком. Місцеві податки і збори не відіграють значної фіскальної ролі, їхня питома вага становить близько 1,5% від сукупних доходів місцевих бюджетів України. Для структури дохідної частини місцевих бюджетів більшості адміністративно-територіальних одиниць характерною є висока питома вага трансфертів, які надаються з Державного бюджету України. Розглядаючи найбільші за обсягами надходження до державного та місцевих бюджетів, помітно, що ключовими є: міжнародні гранти, ПДФО, ПДВ та податок на прибуток.

У контексті бюджетного регулювання місцеві бюджети формуються за рахунок *власних і закріплених доходів*, а також *трансфертів*. Надходження власних доходів не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам (дотацій вирівнювання). Такий порядок встановлює безпосередню зацікавленість органів місцевого самоврядування у нарощуванні дохідної бази.

Закріплені доходи місцевих бюджетів становлять основу для визначення податкової спроможності території, їхні обсяги впливають на розміри дотацій вирівнювання, які надаються з державного бюджету. Співвідношення закріплених і власних доходів у доходах загального фонду місцевих бюджетів України протягом останніх років становило відповідно **85% і 15%**. З метою акумуляції коштів, призначених для здійснення інвестицій та інновацій, у місцевих бюджетах формується *бюджет розвитку* як складова спеціального фонду місцевих бюджетів. Його надходження утворюються за рахунок:

- єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

- дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно Автономної Республіки Крим, комунальна власність; – плати за надання місцевих гарантій;

- коштів від відчуження майна, що належить Автономній Республіці Крим, та майна, що перебуває в комунальній власності, кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них;

- 90% коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності (крім земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації), при цьому від продажу земельних ділянок, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим: 35% – до бюджету Автономної Республіки Крим, 55% – до сільських, селищних, міських бюджетів Автономної Республіки Крим;

- субвенцій з інших бюджетів на виконання інвестиційних програм (проектів);

- коштів від повернення кредитів, які надавалися з відповідного бюджету, та відсотків, сплачених за користування ними;

- місцевих запозичень, здійснених у встановленому порядку;

- коштів, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради.

Бюджет розвитку призначений для фінансування потреб Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, пов'язаних із розвитком відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Чинним законодавством встановлено, що капітальні видатки бюджету розвитку місцевих бюджетів **спрямовуються на:** соціально-економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних програм (проектів); будівництво, капітальний ремонт і реконструкцію об'єктів соціально культурної сфери й

житлово-комунального господарства; будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів; будівництво та придбання житла окремим категоріям громадян відповідно до законодавства; збереження й розвиток історико-культурних місць України та заповідників; будівництво та розвиток мережі метрополітенів; придбання вагонів для комунального електротранспорту; розвиток дорожнього господарства; придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів; інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням.

Таблиця 1.3 – Порівняльні дані про надходження до місцевих бюджетів

за 2019 та 2020 роки

Показники	Загальний фонд			Спеціальний фонд			РАЗОМ		
	2019р. млрд грн	2020р. млрд грн	відхи лення %	2019р., млрд грн	2020р., млрд грн	відхи лення %	2019р., млрд грн	2020р., млрд грн	відхи лення %
Власні доходи	275,2	290,1	+5,4	25,0	21,2	-15,2	300,2	311,3	+3,7
Трансферти з державного бюджету	244,3	135,9	-44,4	15,9	24,3	+52,8	260,3	160,2	-38,5
Разом	519,5	426,0	-18,0	41,0	45,5	+11,0	560,5	471,5	-15,9

Продовження табл.1.3

Частка трансфертів у доходах (р.2/р.3)	47,0 %	31,9%	-	38,8%	53,4%	-	46,4%	34,0%	-
--	--------	-------	---	-------	-------	---	-------	-------	---

Кошти бюджету розвитку розподіляються за об'єктами за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради при затвердженні місцевих бюджетів та при внесенні змін до них. За об'єктами, термін впровадження яких більш довготривалий, ніж бюджетний період, визначаються індикативні прогностичні показники бюджету розвитку у складі

прогнозу місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди та враховуються при затвердженні місцевих бюджетів протягом усього терміну впровадження таких об'єктів. До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом належать:

- погашення місцевого боргу;
- капітальні видатки, в тому числі капітальні трансферти іншим бюджетам (крім капітальних видатків, що здійснюються за рахунок надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів, які не є надходженнями бюджету розвитку і мають визначене цільове спрямування);
- внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання;
- проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки, що підлягає продажу відповідно до Земельного кодексу України, за рахунок авансу, внесеного покупцем земельної ділянки;
- підготовка земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них державної (до розмежування земель державної та комунальної власності) чи комунальної власності для продажу на земельних торгах і проведення таких торгів.

Бюджет Автономної Республіки Крим і бюджети міст Києва та Севастополя мають особливості у формуванні надходжень і здійсненні видатків, які пов'язані зі специфічним статусом цих адміністративно-територіальних одиниць. Доходи та витрати бюджету Автономної Республіки Крим і бюджетів міст Києва та Севастополя формуються в порядку, встановленому Бюджетним кодексом України з урахуванням Закону України "Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим", Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ" та нормативних актів, які

визначають особливий статус міста Севастополя^{18 19 20}. Склад доходів і видатків бюджетів районів у містах визначається міською радою відповідно до повноважень, переданих районним у містах радам.

Розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів між міським бюджетом та бюджетами районів у місті здійснюється у порядку, затвердженому міською радою. Якщо району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища або села, склад доходів та видатків бюджетів таких міст, селищ або сіл, обсяги міжбюджетних трансфертів визначаються у порядку, затвердженому міською радою, з урахуванням повноважень відповідних місцевих рад.

Зміни, зумовлені введенням у дію Бюджетного кодексу України як у редакції 2001 р., так і 2010 р., загалом позитивно вплинули на функціонування місцевих бюджетів. Разом з цим, залишається низка не вирішених проблем, які стосуються порядку формування дохідної бази місцевих бюджетів:

– спостерігається зменшення частки податкових надходжень і в тому числі місцевих податків і зборів, що є свідченням послаблення дохідної бази місцевих бюджетів;

– посилюється залежність органів місцевого самоврядування від фінансової допомоги з центру, що виявляється у збільшенні питомої ваги трансфертів в доходах місцевих бюджетів;

– місцеве самоврядування не має впливу на процес формування доходів місцевих бюджетів, відсутні дієві стимули до збільшення надходжень;

– органи державної влади не компенсують втрату доходів місцевих бюджетів унаслідок надання пільг щодо загальнодержавних податків і зборів.

---

¹⁸ Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

¹⁹ Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2021 № 314 «Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету й Інструкції щодо його складання». – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-21>

²⁰ Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів. - Наказ Мінфіну України №687 від 06.06.2012р.– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1057-1272>. Наказ Мінфіну України №648 від 17.07.2015 р.

З метою подолання цих негативних тенденцій необхідно провести суттєве зміцнення дохідної бази органів місцевого самоврядування, створити дієві механізми стимулювання податкових зусиль членів територіальної громади, реально втілювати у бюджетну практику принцип публічності і прозорості, запровадити дієвий громадський контроль за рухом бюджетних ресурсів.

Збільшенню доходів місцевих бюджетів сприятиме: розвитку місцевого господарства, забезпечення прибутковості комунальних підприємств; створення сприятливого середовища для малого і середнього бізнесу; легалізація заробітної плати; активне використання місцевих позик. Основне призначення місцевих бюджетів найбільш яскраво виявляється у складі та структурі видатків, які, зокрема, засвідчують їхню переважно соціальну спрямованість: на соціальний захист і соціальне забезпечення, утримання об'єктів соціально-культурної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури, мистецтва, засобів масової інформації, молодіжні програми, фізичну культуру і спорт) витрачається понад 80% від усіх коштів місцевих бюджетів України.

Не менш важливим напрямком витрачання коштів місцевих бюджетів є видатки, пов'язані з економічною діяльністю місцевої влади: капітальні вкладення у промислові об'єкти комунальної власності, агропромисловий комплекс, електроенергетику та інші галузі, обслуговування комунальної сфери, роботи щодо благоустрою, земельної реформи та землевпорядкування. Обсяги видатків на розвиток економіки є недостатніми нині для нормального функціонування комунального, житлового, побутового господарства, яке входить до складу місцевого господарства. Потребує ремонту, а отже, значних капіталовкладень велика частина житлового фонду, автошляхів, каналізаційних і очисних споруд. Вирішення усіх проблем, які виникають при функціонуванні органів місцевого самоврядування, виконанні покладених на них повноважень, неможливе без зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів,

пошуку нових альтернативних надходжень, а також проведення радикальних реформ, які би сприяли розвитку вітчизняного виробництва. Характер видатків місцевих бюджетів приведений на рисунку 1.4.

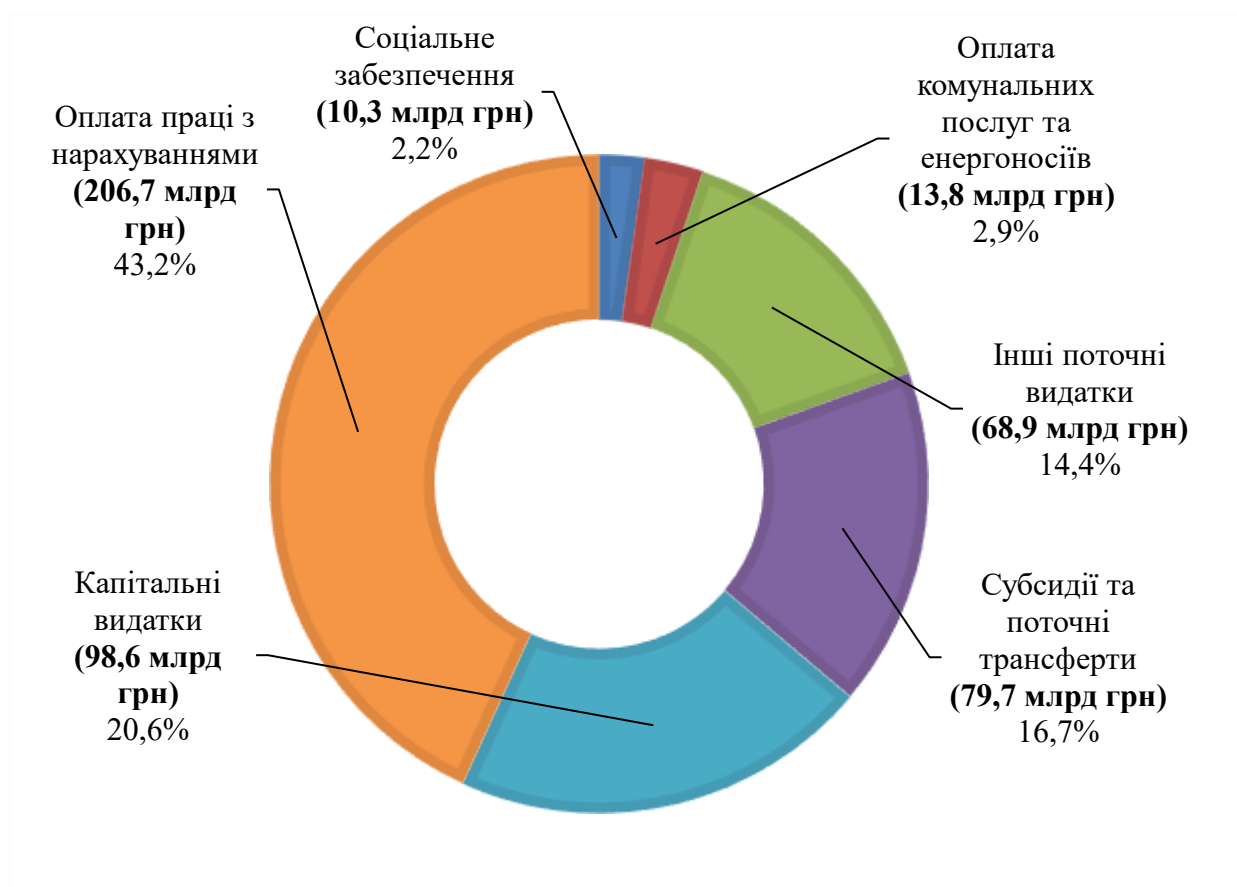

Рис.1.4 - Структура видатків місцевих бюджетів

Бюджетна класифікація також є єдиною для всіх бюджетів і використовується для складання і виконання бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади АР Крим, ОМС, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників³. Бюджетна класифікація є обов'язковою для застосування всіма учасниками бюджетного процесу в межах бюджетних повноважень.

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків та кредитування бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету, а також витрати на погашення боргу. Фінансування бюджету класифікується за типом кредитора (за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань) і типом боргового зобов'язання (за засобами, що використовуються для фінансування бюджету);

- 4) класифікація боргу систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, АР Крим, територіальної громади міста (борг класифікується за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання). Доходи бюджету є основною фінансово-економічною категорією бюджетного процесу, яка характеризує вилучену й розподілену частину валового внутрішнього продукту країни.

Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок надходжень від сплати фізичними і юридичними особами податків, зборів та інших обов'язкових платежів, надходжень з інших джерел, встановлених законодавством України.

Згідно зі ст. 9 БКУ за джерелами надходження доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Податкові надходження одержуються за рахунок прямих або непрямих податків. Прямі податки стягуються безпосередньо з доходу або майна платника (податок на прибуток, податок з доходів фізичних осіб, податок на майно, зокрема – землю) та сплачуються фізичними й юридичними особами.

Непрямими, опосередкованими податками, обкладаються товари та послуги (ПДВ, податок на операції з нерухомим майном, цінними паперами); ці податки включаються частково або повністю в ціну товару і послуги, а отже, сплачуються покупцем, який опосередковано і оподатковується.

Неподаткові надходження є важливим джерелом доходів бюджетів різних рівнів, у тому числі і місцевих бюджетів. Проте їх обсяг значно менший від обсягу податкових надходжень.

Неподаткові надходження – доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, інші неподаткові надходження (ст. 9 БКУ) ²¹.

До надходжень від продажу основного капіталу відносяться надходження коштів від реалізації безхазяйного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави або територіальної громади, та скарбів, знахідок, а також валютні цінності і грошові кошти, власники яких невідомі, надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, а також надходження від відчуження майна, яке належить АР Крим, і майна, що перебуває в комунальній власності.

Доходи від операцій з капіталом – надходження від продажу основного капіталу, від реалізації державних запасів товарів, землі і матеріальних активів. Доходи місцевого бюджету зараховуються до загального або спеціального фонду місцевого бюджету відповідно до вимог Бюджетного кодексу України. Важливу роль в економічному і соціальному розвитку територій відіграють видатки місцевих бюджетів.

Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до

---

²¹ Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

Видатки місцевих бюджетів (ст. 70 БКУ) включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією програм та заходів, перелік яких визначено Бюджетним кодексом України. Відповідно до ст. 82 БКУ видатки бюджетів розмежовуються і поділяються на три категоріальні групи, при цьому видатки місцевих бюджетів обмежуються двома з них, а саме трансфертами з державного бюджету і видатками місцевого бюджету²².

Порядок, умови і критерії передачі права здійснення видатків, регламентуються ст. 85 і 86 БКУ. Визначальною умовою розмежування видів видатків між бюджетами є принцип субсидіарності, який доповнюється критеріями першочерговості виконання видатків, рівноправності громадян в одержанні гарантованих послуг і гарантованості надання певних послуг окремим категоріям громадян.

Згідно з БКУ видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація).

Крім того, видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету).

Функціональна класифікація видатків і кредитування бюджету побудована за ознакою організаційного устрою держави та має такі рівні деталізації:

---

²² Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

1) розділи, в яких визначаються видатки бюджету на здійснення функцій держави, АР Крим чи місцевих органів;

2) підрозділи та групи, в яких конкретизуються напрямки використання бюджетних коштів на здійснення функцій держави, АР Крим, місцевих органів.

Відомча класифікація видатків і кредитування бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків і кредитування бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів. На основі відомчої класифікації видатків і кредитування бюджету Державне казначейство України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.

Економічна класифікація видатків бюджету призначена для чіткого розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками операцій, які здійснюються відповідно до функцій держави та місцевого самоврядування²³. Економічна класифікація видатків бюджету забезпечує єдиний підхід до всіх учасників бюджетного процесу з точки зору виконання бюджету. Ця класифікація є важливою для планування та організації обліку видатків кожної бюджетної установи. Адже всі видатки плануються в кошторисі і відображаються в бухгалтерському обліку та звітності за кодами економічної класифікації видатків. При цьому кожному конкретному виду видатків (статті видатків) присвоєно 4-рівневий цифровий код, який скорочено позначають буквами: КЕКВ (код економічної класифікації видатків). Таке кодування дозволяє отримувати інформацію про конкретні видатки установи. Відповідно до економічної класифікації, видатки бюджетних установ поділяються на поточні та капітальні.

Програмна класифікація видатків і кредитування бюджету використовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом. Відповідно до пункту 7 розділу II Плану заходів з реалізації Стратегії

---

²³ Закон України «Про Автономну Республіку Крим» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 11, ст.69

реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 року № 415-р, Наказом Міністерства фінансів України від 20 вересня 2017 року № 793 «Про затвердження складових програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів» затверджена структура кодування програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів, а також оновлена відомча та програмна класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів. Наказ набрав чинності з 01 січня 2018 року²⁴.

Відповідно до вимог частини другої статті 10 Бюджетного кодексу України програмна класифікація видатків та кредитування місцевого бюджету формується місцевим фінансовим органом за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів під час складання проекту рішення про місцевий бюджет у бюджетних запитах.

Підсумовуючи можна стверджувати, що нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин докорінно змінила бюджетну систему України та стала суттєвим кроком у проведенні реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади. В результаті забезпечено виконання одного із напрямків реформи міжбюджетних відносин – перехід від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи. Бюджетна система є обов'язковою складовою будь-якої держави. **Бюджетна ситема** - це сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території даної країни згідно з її адміністративно-територіальним устроєм. Світова практика використання бюджетних відносин утворила два основних типи бюджетних систем:

1. Характерний для унітарних держав, тобто в країнах з єдиним населенням та культурою, має дві ланки: державний бюджет і багато чисельні місцеві бюджети.

---

²⁴ Закон України «Про столицю України - місто-герой Київ» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 11, ст. 79)

2. Характерний для федеративних держав, складається з трьох ланок: державного бюджету (федерального бюджету або бюджету центрального уряду), бюджетів членів федерації (наприклад, штати у Сполучених Штатах Америки, землі (ланди) - у Федеративній Республіці Німеччини, кантони – у Швейцарії) та місцевих бюджетів.

Україна, відповідно до Конституції, - унітарна держава, а тому в основу формування бюджетної системи та бюджетування України покладено Конституцію України та останню редакцію Бюджетного кодексу України, прийнятого 8 липня 2010 р. Верховною Радою України.

2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У попередньому розділі ми частково розкрили суть бюджетної системи, місцевого самоврядування та його ресурсного потенціалу. Місцеве самоврядування, як зазначено в статті 140 Конституції України. – це право територіальної громади-жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України²⁵. Отже, місцеве самоврядування ми маємо розглядати як процес діяльності державних та

---

²⁵ Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

місцевих органів публічної влади, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян які здатні розв'язати проблеми регіонального та місцевого значення. Активна та згуртована громада – це ключ до добробуту і економічного благополуччя її мешканців. У процесі демократизації суспільно-політичного життя і сталого економічного розвитку як основного пріоритетного напрямку державної політики провідних країн світу, питання, пов'язані з управлінням фінансовими ресурсами, стають надзвичайно важливими. По-перше, в умовах ринкової економіки не всі її галузі є збалансованими, тому потрібна підтримка держави окремих суспільно важливих процесів. По-друге, підтримка соціальних програм повинна мати фінансове забезпечення, яке слід акумулювати державі в результаті попередніх періодів. Надзвичайно важливим є правильне визначення обсягу необхідних ресурсів для функціонування держави і місцевого самоврядування, щоб це не позначилося на скороченні процесів виробництва і споживання. За визначенням вченого і практика С. Татусяка «механізм регіонального врядування це складова частина цілісної системи публічного управління, яка відповідно до набору принципів, методів та ресурсів врядування містить цільові, організаційні, політичні, правові, економічні та інформаційні компоненти»²⁶.

«Місцеве самоврядування за своєю сутністю є домінантою громадянського суспільства, сферою реальної демократії в державі, але досі не виконує повною мірою відповідні функції» вказує І. О. Дробот²⁷. Організація вітчизняного місцевого самоврядування продиктована швидше політичною доцільністю, аніж природною потребою населення України. Місцеве самоврядування в Україні, на жаль, переважно лише декларувалося, а зараз установилися лише його окремі елементи, утвердження принципів якого шляхом децентралізації влади в умовах радикального реформування всього

---

²⁶ Татусяк С. П. Механізми регіонального врядування : становлення та впровадження в умовах європейської інтеграції : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / С. П. Татусяк. - К., 2012. - 205 с.

²⁷ Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні://теоретико-методологічний аспект [текст] : монографія/ І.О.Дробот.- Львів :ЛРІДУ НДУ,2010.-166 с.

суспільства може стати важливим чинником його демократизації, що в світі є обов'язковою умовою існування демократії.

Можна без сумніву стверджувати, що серед багатьох функцій держави: -політичної, соціальної, міжнародної є економічна, а головне завдання держави в сфері регулювання економіки є макроекономічне регулювання. Функції держави за умов Світового банку це перш за все: затвердження засад зайнятості; підтримання збалансованої політичної ситуації, в тому числі макроекономічної стабільності; фінансування базових соціальних послуг та інфраструктури; підтримка незахищених верств населення; захист навколишнього середовища. Саме для здійснення цих і багатьох інших функцій держави, в особі її виконавчої влади, необхідні фінансові ресурси. Як зазначено вище сучасна система публічних фінансів України є підсистемою фінансової системи України, яка має окремі ланки, що утворюються групами фінансових відносин, яким притаманні специфічні особливості і які виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних і приватних фондів коштів, які існують у державі²⁸. Вказана система побудована у тому числі й з публічних фінансів місцевого самоврядування, що складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів місцевого самоврядування всіх видів. До публічних фондів коштів місцевого самоврядування в Україні належать такі фонди коштів:²⁹

1. бюджети місцевого самоврядування, включаючи спеціальні бюджетні фонди цільового призначення;
2. позабюджетні фонди органів місцевого самоврядування;

---

²⁸ Арабчук Я.І., Косаревич Н. Б. Бюджетування в публічних організаціях –:конспект лекцій. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, МВ 02070855 -19838-2023.293с.

²⁹ Там же

3. фонди грошових коштів комунальних банків, якщо їх статутний капітал утворюється за рахунок коштів місцевого самоврядування;
- 4) фонди коштів комунальних (муніципальних) підприємств, установ та організацій.

Сьогодні Україна спрямовує свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу, виконання міжнародно-правових зобов'язань, в тому числі з питань розвитку місцевої і регіональної демократії, яка не можлива без децентралізації влади. відповідно до основних положень Європейської хартії місцевого самоврядування, Підтвердженням цього стало визначення в програмних документах Президента, Уряду та Верховної Ради України пріоритетів серед яких - децентралізація влади, передача фінансових ресурсів та зміцнення матеріально-фінансової основи органів місцевого самоврядування, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідних територіях, надання високоякісних та доступних публічних послуг населенню, узгодження інтересів держави і територіальних громад³⁰.

Нині, в умовах реформування бюджетного та податкового законодавства, проблема формування доходів місцевих бюджетів набуває особливого значення. Фінансова стабільність регіонів України може бути досягнута лише за умови проведення ефективної бюджетної політики органами місцевого самоврядування та відповідної фінансової спроможності регіонів. Таким чином, стимулювання економічного зростання на рівні територіальних громад потребує стабільного ресурсного забезпечення. Безпосередньо у фінансово-економічну основу місцевого самоврядування входять економічні ресурси та фінансової кошти, які органи місцевого самоврядування можуть використовувати з метою реалізації статутних цілей.

---

³⁰ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: [Електронний ресурс].- Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-p

Згідно зі ст. 142 Конституції України «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад»³¹.

Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування визначається у різний спосіб. Однак, кожен з них зводиться до трактування його як системи методів і важелів впливу на процес місцевого економічного розвитку. Таким чином фінансове забезпечення це сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання ресурсів всіх економічних агентів, які можуть бути спрямовані на забезпечення економічних потреб території, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на фінансове забезпечення місцевого самоврядування. При функціонуванні бюджетних відносин варто відзначити, що складовими у місцевих бюджетах, як зазначалось вище, є загальний фонд і спеціальний фонд. При плануванні місцевих бюджетів використовуються розрахунки планових показників на 2-3 роки, оформлення яких відбувається з допомогою бюджетних запитів за типовими формами (загальний, індивідуальний і додатковий), затвердженими наказом Мінфіну України №648 від 17.07.2015 р.³² згідно з врахуванням особливості складання проектів місцевих бюджетів, який затверджується наказами керівників органів влади або територіальної громади. Процес формування місцевого бюджету нерозривно пов'язаний з певними етапами бюджетного планування, тому особливо актуальною залишається проблема розроблення наукового обґрунтування при визначенні обсягів бюджетних фондів територіальних

---

³¹Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

³²Наказ Мінфіну України №648 від 17.07.2015 р.

громад³³. Варто відзначити, що під час здійснення бюджетного планування вирішуються три основні завдання:

- 1) визначити реальні джерела і достовірні обсяги доходів бюджету;
- 2) оптимізувати структуру доходів і видатків місцевих бюджетів;
- 3) досягнути збалансованість між доходами і витратами.

Окрім цього передбачається встановлення оптимальної структури цільових надходжень між різними бюджетними ланками та наявність резервних засобів. Постійні процеси вибору оптимального рішення серед різних варіантів проектів місцевих бюджетів, обумовлюють потребу у розширенні методологічного та методичного забезпечення, застосуванні комплексу різних методик. В процесі формування місцевих бюджетів використовується широкий спектр методів бюджетного планування, а саме: нормативний, прямого рахунку, аналітичний (коефіцієнтів), екстраполяції, балансовий, програмно-цільовий.

Але кожен з цих методів має певні недоліки – балансовий метод не враховує можливості збільшення або зменшення бюджетних доходів в залежності від різних обставин в плановому році, за рахунок змін в законодавстві, роботи податкових і інших контролюючих органів, а аналітичний метод та екстраполяції може негативно впливати на раціоналізацію при використанні бюджетних засобів, що пов'язане з порівнянням досягнутих в попередніх періодах показників³⁴.

Під час складання проектів місцевих бюджетів територіальні громади використовують рекомендації щодо підготовки бюджетних запитів, що визначаються наказом Мінфіну України №687 «Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів». При складанні стратегічного плану діяльності головних розпорядників бюджетних коштів визначається мета,

---

³³ Качула С.В. Фактори модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 42.

³⁴ Чернюк Л.Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури / Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2013. №3.

завдання, заходи, обсяги фінансування, очікуваний результат, враховуються наявні виробничі, природні, матеріальні, трудові, ресурси, а також враховується: прогноз місцевого бюджету, рішення про місцевий бюджет, прогнози і програмні документи, в тому числі стосовно реалізації інвестиційного проєкту³⁵. Головними розпорядниками бюджетних коштів забезпечується розробка бюджетних запитів в певні встановлені строки, які розміщуються на офіційному сайті або оприлюднюються не пізніше 3 робочих днів після подання проєкту рішення про місцевий бюджет

Важливим етапом при поданні та затвердженні бюджетних запитів є формування кошторисів бюджетних установ, при цьому передбачаються наступні послідовні стадії:

1) місцевий фінансовий орган здійснюють доведення до головних розпорядників бюджетних коштів відомостей про граничний обсяг витрат проєктів відповідного бюджету в плановому році;

2) головний розпорядник бюджетних коштів (бюджетна установа) - встановлює розпорядникам нижчого рівня граничних обсягів витрат відповідного бюджету з дотриманням термінів подання проєктів кошторисів;

3) розпорядники нижчого рівня забезпечують складання проєктів кошторисів та подання їх на розгляд до головного розпорядника бюджетних коштів;

4) головним розпорядником бюджетних коштів (бюджетна установа) складаються проєкти кошторисів на бюджетні програми, формуються Мінфін доводить особливості складання розрахунків до проєктів місцевих бюджетів Виконавчі комітети приймають рішення про заходи щодо підготовки проєкту бюджету місцевими фінансовими органами самоврядування (далі МФО), а також розробки бюджетних запитів і проєктів кошторисів головними розпорядниками бюджетних коштів та подання їх до МФО. Аналіз бюджетного запиту на відповідність місцевим фінансовим органом.

---

³⁵ Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект / Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. 2(25). С. 60-69.

Прийняття рішення МФО про включення бюджетного запиту до проєкту місцевого бюджету, проєкти зведених кошторисів, які не затверджуються, і на основі цього бюджетні запити подаються до МФО. Серед найважливіших аспектів забезпечення бюджетного процесу можна відокремити наступні:

1) фінансова діяльність держави спрямована на підтримку галузей національної економіки шляхом створення суспільного продукту та перерозподілу ВВП;

2) під час формування місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування (їх виконавчі органи) складають програми соціально-економічного і культурного розвитку;

3) через місцеві бюджети відбувається диверсифікований пропорційний перерозподіл грошових фондів фінансових ресурсів;

4) використання міжбюджетних трансфертів (субвенцій, дотацій вирівнювання, субсидій);

5) місцеві бюджети виступають в ролі фінансових планів територіальних громад в залежності від їх поділу за адміністративно-територіальними одиницями;

6) місцеві бюджети призначені для підтримки національних товаровиробників;

7) за рахунок місцевих бюджетів здійснюється фінансування зведеного бюджету України.

Окрім того, надається можливість фінансування відповідних видів місцевих цільових програм ст. 91 Бюджетного кодексу, які направлені на фінансування місцевих програм соціально-культурного розвитку, розвиток ЖКГ, освіти, спорту, мистецтва тощо. Децентралізовані органи місцевого самоврядування мають повноваження щодо прийняття рішень про інші програми, необхідні для їх соціально-економічного розвитку місцевості та задоволення потреб певної галузі. Основою для розробки місцевої цільової програми виступають:

- наявність проблеми на рівні громади, вирішення якої потребує залучення бюджетні кошти, координація спільних дій виконавчих органів ради, підприємства, установи та організації;

- наявність у бюджеті реальної можливості реалізувати ресурс діяльність програми та відповідність цілей програми пріоритетним напрямкам розвитку громади³⁶.

Таким чином, необхідно врахувати досвід формування місцевих бюджетів європейських країн, що мають модель бюджетної системи, яка не тільки враховує поняття «податкоспроможність територій», а і створюватиме єдиний дієвий механізм розподілу регульованих загальнодержавних податків. При такій системі формування місцевих бюджетів здійснюватиметься шляхом зарахування відсоткових часток від регульованих загальнодержавних доходів. Тому необхідно звертати увагу на щорічні зміни бюджетного та податкового законодавства, процесу формування місцевих бюджетів, а також механізму бюджетного регулювання, який здійснюється місцевою владою з метою проведення перспективної фінансової політики бюджетної сфери³⁷.

Отже, формування бюджетів місцевого рівня базується на принципах, положеннях та закріплених фінансово-правових нормах, що регламентуються законодавчими актами. Посилення ролі органів місцевого врядування в процесі формування того чи іншого місцевого бюджету сприятиме покращенню їх фінансової стабільності та самостійності, запровадженню активізації сплати місцевих податків і зборів, підвищенню ефективності використання фіскального потенціалу територіальних громад, покращення соціального і економічного розвитку територіальних одиниць певних регіонів, забезпеченню високого рівня податкоспроможності, а внаслідок цього покращення рівня життя та якості послуг для населення.

---

³⁶ Спіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. – К.: Наукова думка, 2002. 301с.

³⁷Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації С.225

Традиційно бюджетний процес визначається як сукупність дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування стосовно прогнозування, складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звіту про їх виконання, що здійснюються на підставі норм бюджетного права. З огляду на це, у широкому розумінні бюджетний процес являє собою засновану на владних повноваженнях діяльність відповідних органів, підпорядковану суворим процедурам у галузі бюджету. У ст.2 Бюджетного кодексу України наведено дещо інше визначення бюджетного процесу - це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства³⁸. Бюджетний процес складається з відповідних стадій, що визначаються змістом і характером діяльності державних органів, унаслідок чого така діяльність набуває нових якостей. Традиційно у бюджетному процесі виокремлюють п'ять стадій:

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;
- 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Виділення

---

³⁸Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

таких стадій визначається логікою, оскільки вони охоплюють всю діяльність державних органів, починаючи від усвідомлення необхідності здійснення видатків на відповідні потреби, їх прогнозування, винаходження дохідних джерел для їх покриття тощо. Незважаючи на те що кожна із стадій є відносно самостійною, послідовно змінюючою одна одну, такі стадії є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. Розмежування стадій бюджетного процесу сприяє ефективності правового регулювання бюджетних відносин

Визнано, що основними проблемами, які об'єктивно перешкоджають цілісній реалізації в Україні принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, є: недосконалість правового ресурсу та адміністративно-територіального устрою і, як результат, – значні адміністративні перепони для управління процесом ефективного використання природних та матеріально-фінансових ресурсів; недостатній рівень розвитку місцевого самоврядування як дієздатного інституту публічної влади; недосконалий механізм формування фінансово – матеріального ресурсу і, як наслідок недостатнє фінансування програм місцевого й регіонального розвитку. Серед найбільш актуальних проблем можна назвати такі, як малий обсяг повноважень на базовому муніципальному рівні, а також нестабільна та незадовільна модель бюджетування місцевого самоврядування. Формула розподілу загальних трансфертів (*загальна дотація*) не є ні достатньо стабільною, ні прозорою. Обсяги цільових субвенцій з державного бюджету теж не відповідають і не забезпечують мінімальної потреби місцевих бюджетів, що змушує органи місцевого самоврядування спрямовувати власні доходи на фінансування делегованих повноважень.

Місцеве самоврядування в Україні є прикладом суспільного явища, яке, маючи гарантовані державою умови для організації та упровадження в політичну систему суспільства, але не маючи належних сприятливих умов для функціонування, фактично зупинилось у своєму розвитку. Одним із видів ресурсу гарантування місцевого самоврядування за визначенням І. Дробота є

власність – «ресурс гарантування» місцевого самоврядування як системного суспільного явища, що передбачає формування в суспільстві розвитку ініціативи, самоорганізації та суспільної самодіяльності, які в економічному аспекті є основою зародження підприємництва, а в соціальному - причиною виникнення середнього класу як спонуки зародження і рушія розвитку місцевого самоврядування³⁹. На думку А.Ф.Ткачука «критично важливими є практики взаємодії між членами громад, які формуються у ході тривалого історичного процесу і стають детермінантами успіху (чи неуспіху) таких спільнот»⁴⁰. Соціальний капітал, який виникає у громаді як результат взаємної довіри і співпраці громади і місцевої влади повинен слугувати як ресурс для розвитку.

Розвиток економіки України впродовж років рухався різними темпами і шляхами, а з огляду на це можна стверджувати, що необдуманна бюджетно-податкова, грошово-кредитна політика є причиною розбалансування фінансових відносин, розриву товарних та грошових потоків, що негативно впливає на ринкову трансформацію економіки і суспільства в цілому. Звідси й впливає особливе місце у створенні ресурсу гарантування місцевого самоврядування – його фінансово-матеріальної основи. Саме через фінансове регулювання передбачається спрямування бюджетних коштів усіх рівнів і приватних інвестицій у найдинамічніші сектори регіональної економіки, які здатні збільшити наповнення того ж таки бюджету регіону та прискорити його соціально-економічний розвиток. Оскільки фінансовий механізм державного регулювання економіки адміністративно-територіального утворення – це сукупність фінансових інструментів, за допомогою яких створюються фінансові передумови та стимули для соціально-економічного розвитку

---

³⁹ ³⁹Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні://теоретико-методологічний аспект [текст] : монографія/ І.О.Дробот.- Львів :ЛРІДУ НДУ,2010.-166 с.

⁴⁰ Ткачук А.Ф. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади?(навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Маркіян Дацишин. - К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. - 152 с.

території відповідно до цілей та завдань регіональної економічної політики, то стає зрозумілим, що особлива роль в оцінюванні механізму формування фінансових ресурсів відводиться бюджету. З огляду на зазначене, цьому механізму ми і надаємо більше уваги, адже саме місцеві бюджети займають важливе місце в економічному та соціальному житті суспільства, що відбито в різноманітних зв'язках, які виникають у процесі їх формування та використання з комунальним господарством, виробництвом та установами, що працюють на території громад. Очевидним стає розуміння системи місцевих бюджетів як сукупності фінансів усіх суб'єктів господарювання, а також населення, що спрямовуються на розвиток громади як акумулятора грошових ресурсів для вирішення питань місцевого значення. За висловом Н. Гвазави, «поняття місцевого бюджету як чинника місцевого економічного розвитку слід характеризувати комплексно як об'єктивну економічну категорію, як сукупність економічних відносин між юридичними і фізичними особами, які є учасниками формування фонду фінансових коштів конкретної громади»⁴¹. Ці бюджети є активним компонентом місцевої політики, механізмом реалізації на практиці принципів фінансово-економічної самостійності територіальних громад, мірилом ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Стає зрозумілим, що для вирішення зазначених проблем і розроблення нових підходів до реалізації політики сталого просторового розвитку в Україні має бути враховано такі компоненти: гармонійне поєднання норм Конституції і законів, які стосуються чіткого розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади; планування розвитку території; спрощення процедур ухвалення рішень щодо управління й використання природних ресурсів; бюджетування та управління майновими ресурсами;

---

⁴¹ Гвазава Н. Г. Місцеві бюджети як чинник економічного розвитку територіальних громад України : автореф. дис..канд. наук з держ. упр. : спец2. 25.00.04 «Місц. самоврядування» / Н. Г. Гвазава; Харків, регіон, ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Х., 2013. - 21 с.

фінансове забезпечення державних програм і проектів регіонального розвитку, зокрема, в рамках Фонду регіонального розвитку.

Відповідно до Бюджетного кодексу України саме місцеві бюджети є важливою ланкою бюджетної системи України, містять надходження й витрати на виконання повноважень органів влади та органів місцевого самоврядування⁴². Самостійність їх забезпечується майном, землею та закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом на визначення напрямків використання коштів відповідно до законодавства і правом відповідних рад самостійно розглядати та затверджувати бюджети. Звідси й випливає особливе місце у створенні умов гарантування місцевого самоврядування його фінансово-матеріальної основи та ресурсів, що її формують. Саме фінанси місцевого самоврядування слід розглядати як невід'ємну складову фінансів країни адже їх зміст і соціально-економічні функції визначаються тими ж характеристиками, а їх роль відрізняється лише специфікою завдань управління регіонального рівня з урахуванням розподілу повноважень.

---

⁴² Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

3. ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Вибраний Україною курс на європейську інтеграцію зумовлюють необхідність суттєво підвищити його дієвість. Саме врахування принципів «належного врядування» дозволяє модернізувати діяльність органів місцевого самоврядування та, на відміну від «традиційної» моделі, дає можливість громаді займатися плануванням й управляти власними повноваженнями, підвищує зовнішню ефективність діяльності влади, забезпечує громадську довіру до органів місцевої влади через прозорі процеси, підзвітність і демократичний діалог. Адже в їх основі лежать принципово різні підходи щодо здійснення публічної влади на місцевому рівні, що визначаються протилежним баченням природи самого інституту місцевого самоврядування, його місця в системі публічної влади.

Серед таких рішень є об'єднання територіальних громад як механізму укрупнення територій і кардинальних змін принципів формування їхнього ресурсного і фінансового потенціалу. Реформа з децентралізації є ключовою в розбудові держави, що дозволить правильно побудувати систему управління державою і створить ресурсні умови для розвитку громадянського суспільства-зазначає Я.Арабчук⁴³. Головна стратегічна мета реформи – створення комфортного та безпечного середовища для життя людини в Україні – може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада – район – регіон), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень – громадам.

Україні слід пройти глобальне горизонтальне перетворення системи державного управління, куди входять зразу кілька базових реформ. Мова не тільки про децентралізацію, а й про реформу адміністративно-територіального устрою, про зміну системи виконавчої влади загалом. Таких завдань не

---

⁴³Арабчук Я.І. Децентралізація як основа формування самодостатніх органів публічної влади. Поліський університет ім.Поповича.2020 р.

вирішувала жодна європейська держава. В Україні сьогодні, а слід було зробити це значно раніше, по суті, ламається ще радянська модель територіально-адміністративного устрою та управління державою загалом.

Фактично через (ОТГ) територіальні громади утворюються нові суб'єкти адміністративно територіального устрою юрисдикція яких не прописана в жодному з наявних законодавчих актів. Не прийнято закону про адміністративно-територіальний устрій, а ним ми б закріпили юридичний статус нових громад і перевели реформу з базового на субрегіональний (районний) та регіональний рівні. Однак вирішити проблеми цих двох рівнів можна тільки внесенням змін до Конституції.

Децентралізація – найактуальніша з усіх впроваджуваних реформ в Україні. Вона має найбільшу довіру й підтримку з боку суспільства, громадян, а також міжнародної спільноти. Реформа з децентралізації і державна політика зобов'язана впровадити найважливішу мету – розвиток людського потенціалу.

Отже, «гарантування місцевого самоврядування» в умовах децентралізації, на нашу думку, можна розглядати як об'єднані зусилля держави й суспільства з організації системи місцевого самоврядування відповідно до його завдань. Тільки політична влада здатна перетворити просту сукупність жителів у реальну громаду.

Створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання є насущною метою державної регіональної політики. Саме стан регіонального та місцевого самоврядування беззаперечно є наріжним каменем в становленні України як суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави, а вибраний нею курс на європейську інтеграцію зумовлюють необхідність суттєво підвищити його дієвість⁴⁴.

---

⁴⁴ Арабчук Я.І. Децентралізація як основа формування самодостатніх органів публічної влади. Поліський університет ім.Поповича.2020 р.

У сучасній українській науці та практиці публічного управління лише починають формуватися підходи й поодинокі упроваджуватися окремі інструменти регіональної ініціативи, що враховують розв'язання різнополярних завдань - забезпечення політичної, економічної і соціальної стабільності. Регіони України і далі традиційно пасивні в пошуку додаткових джерел і можливостей до розвитку, а їх інститути розвитку тільки-но з'являються. Місцеві органи влади, звичайно, заінтересовані в отриманні різноманітних міжбюджетних трансфертів, а найбільше - у дотаціях, адже вони не мають цільового призначення але це не сприяє створенню матеріальної заінтересованості щодо виконання планів із загальнодержавних податків і зборів. Місцеві бюджети, що зростають за фінансової децентралізації, та державні структурні фонди поки що не можуть забезпечити розв'язання більшості регіональних проблем, особливо в частині інфраструктурного розвитку. Зазначені бюджети завжди розраховують на отримання бюджетних дотацій, субвенцій і субсидій «згори», заздалегідь очікують на них і знають, що їм повинні надати кошти із цих джерел. Усе це вказує на відсутність цілісного наукового підґрунтя стосовно оновлення регіональної економічної політики. Ідеться про формування адекватних механізмів модернізації регіональної економічної політики, зазначає Я.Арабчук⁴⁵, що має дозволити регіонам своєчасно і системно формувати власні економічні шляхи розвитку та використовувати переваги глобалізації та міжнародної інтеграції.

Європейські колеги з Ради Європи, Конгресу місцевих та регіональних влад, ОБСЄ оцінюють реформу децентралізації успішною, адже, окрім об'єднання громад, вони бачать роботу і в секторальній децентралізації, як змінюються сервіси, система менеджменту, як збільшуються повноваження ОТГ, як зростають фінансові надходження, як місцеве самоврядування приходить до середньострокового планування, бо мають абсолютну податкову

---

⁴⁵ Арабчук Я.І. Децентралізація як основа формування самодостатніх органів публічної влади. Поліський університет ім.Поповича.2020 р.

базу тощо. Однак на наш погляд цього замало адже одним із видів ресурсу гарантування місцевого самоврядування за визначенням І. Дробота (про, що ми вже зазначали) є власність – «ресурс гарантування» місцевого самоврядування як системного суспільного явища, що передбачає формування в суспільстві розвитку ініціативи, самоорганізації та суспільної самодіяльності, які в економічному аспекті є основою зародження підприємництва, а в соціальному – причиною виникнення середнього класу як спонуки зародження і рушія розвитку місцевого самоврядування⁴⁶. Саме соціальний капітал, який виникає у громаді як результат взаємної довіри і співпраці громади і місцевої влади повинен слугувати як ресурс для розвитку. Довіра та готовність громади брати на себе ініціативу є фундаментальним фактором успіху реформи децентралізації, що передбачає не лише повноваження, але і відповідальність. Це в свою чергу породжує нові виклики – потрібно кардинально підвищувати компетенцію великої кількості людей на місцевому рівні, аби вони стали лідерами і могли з цим впоратися і керувати цими територіями. Керівників та всіх управлінців ОТГ треба навчати використовувати власні ресурси для сталого розвитку громад адже реформи децентралізації є найважливішим завданням української влади та партнерських організацій і є усвідомлення керівниками об'єднаних громад важливості використання отриманих ОТГ ресурсів для сталого розвитку та підвищення компетенції місцевих управлінців. І головне, що всі маємо усвідомити, що важливі не тільки трансферти на місцевий рівень, не самі гроші, а те, як їх використовують і як на базі цих трансфертів будується майбутнє для сталого розвитку територій і використання можливостей, які відкриваються в рамках цієї реформи. Заохочувальна система, яка наразі вибудована для об'єднаних громад, що створюються, насамперед покликана зробити так, аби люди відчули переваги цієї реформи. Вона, власне, для цього й була задумана адже, саме необдуманна бюджетно-податкова і грошово-

---

⁴⁶ Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні:/ монографія/ І.О.Дробот.- Львів:ЛРІДУ НДУ, 2010.-312 с. 5.

кредитна політика стали причиною розбалансування фінансових відносин, розриву товарних та грошових потоків, негативного впливу на ринкову трансформацію економіки і суспільства в цілому. Звідси випливає особливе місце у створенні ресурсу гарантування місцевого самоврядування – його фінансової і матеріальної основи. Фінансове регулювання передбачає спрямування бюджетних коштів усіх рівнів і приватних інвестицій у найбільш динамічні сектори регіональної економіки, які здатні наповнювати той же таки бюджет регіону і прискорити його соціально-економічний розвиток. Оскільки фінансовий механізм державного регулювання економіки адміністративно-територіального утворення є сукупністю фінансових інструментів, за допомогою яких створюються фінансові передумови та стимули для соціально-економічного розвитку території відповідно до цілей та завдань регіональної економічної політики, стає зрозумілою особлива роль механізму формування фінансових ресурсів бюджету. З огляду на зазначене, саме цей механізм ми і розглянемо детальніше.

Система місцевих бюджетів є сукупністю фінансів усіх суб'єктів господарювання, а також населення, які спрямовуються на розвиток громади для вирішення питань місцевого значення. За визначенням Н. Гвазави, «поняття місцевого бюджету як чинника місцевого економічного розвитку слід характеризувати комплексно як об'єктивну економічну категорію, як сукупність економічних відносин між юридичними і фізичними особами, які є учасниками формування фонду фінансових коштів конкретної громади»⁴⁷. Вказані бюджети є активним компонентом місцевої політики, механізмом практичної реалізації принципів фінансово-економічної самостійності територіальних громад, а також мірилом ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Відповідно до Бюджетного кодексу України місцеві бюджети є важливою ланкою бюджетної системи України і містять

---

⁴⁷ Гвазава Н. Г. Місцеві бюджети як чинник економічного розвитку територіальних громад України : автореф. дис..канд. наук з держ. упр. : спец2. 25.00.04 «Місц. самоврядування» / Н. Г. Гвазава; Харків, регіон, ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. - Х., 2013. - 21 с.

надходження та витрати на виконання повноважень органів влади та органів місцевого самоврядування⁴⁸. Їх самостійність забезпечується майном, землею, закріпленими джерелами доходів, правом на визначення напрямків використання коштів відповідно до законодавства і правом відповідних рад самостійно розглядати та затверджувати бюджети. Проте, на практиці існуючі сьогодні механізми розвитку місцевого самоврядування не забезпечують отримання необхідних соціальних та економічних результатів, що обумовлює особливе місце фінансово-матеріальної основи та ресурсів у створенні умов гарантування місцевого самоврядування. Реалізацію стратегічних пріоритетів місцевого розвитку гальмує проблема недостатнє матеріально-фінансове забезпечення функцій і повноважень, які повинні виконуватись органами самоврядування. Політики, науковці і, здебільшого, практики виникнення більшості проблем вітчизняного місцевого самоврядування пов'язують саме зі станом фінансового забезпечення. Ми також вважаємо цей чинник визначальним для функціонування організаційно структурованого інституту місцевого самоврядування і його незаперечним **«стимулюючим ресурсом»**. Автор роботи, як і багато науковців вважає, що у суспільстві укорінилася думка про те, що на сучасному етапі державотворення проблема нестачі фінансових ресурсів в органах місцевого самоврядування та нестабільність їх дохідних джерел набула національного значення. За таких умов вагомим чинником стабілізації економічної ситуації в країні стане ефективне формування місцевих фінансів, здатне перетворити територіальні громади у суб'єкти господарювання, які самостійно, за рахунок власних доходів спроможні вирішувати будь-які соціально-економічні проблеми, як це відбувається у розвинених країнах світу.

Уже перші роки бюджетної децентралізації показали її успішність. Бюджетна децентралізація 2014 року дозволила бюджетам багатьох міст обласного значення і об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) у два і більше разів збільшити дохідну базу та профіцит бюджетів, про що свідчать наведені

---

⁴⁸ Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

раніше цифри, а також депозитні вклади, які за даними ДКС склали у 2017 р понад 23,9, а додаткові доходи 1,9 млрд грн. Найбільшу суму коштів на вкладні (депозитні) рахунки у банках розміщували місцеві бюджети Дніпропетровської області — 4,1 млрд грн. Значні суми коштів на депозити в банках були розміщені також бюджетами таких областей: Донецької — 2,8 млрд грн, Вінницької — 1,7 млрд грн, Волинської — 1,6 млрд грн та Сумської — 1,4 млрд грн. За даними Кабінету міністрів, і Держказначейства у 2017 році доходи місцевих бюджетів зросли до 192 млрд грн, що на 31%, або 45,3 млрд грн більше порівняно з 2016 роком. Приріст надходжень до відповідного періоду минулого року становив 24%, або 10 млрд грн. При цьому у 13 областях забезпечено темпи приросту надходжень вище середнього в Україні (найвищі темпи – у Полтавській, Сумській, Волинській областях)», Найбільший приріст забезпечений по податку на доходи фізичних осіб (28,4%, або 6,5 млрд. грн.) та єдиному податку (29,4%, або 1,6 млрд. грн.). Доходи загального фонду місцевих бюджетів Івано-Франківської області (без трансфертів) склали 4 186,7 млн. грн. або 101,7 % (+71,7 млн. грн.) до уточненого плану, і зросли проти відповідного періоду минулого року на 38,0 % (+1153,2 млн. грн.), що на 103,2 млн. грн. або 34,1 % більше відповідного періоду 2016 року⁴⁹.

Таким чином, напрям України на бюджетну децентралізацію відводить органам місцевого самоврядування нову роль в управлінні розвитком територій і вимагає створення фінансово стійких місцевих бюджетів. Сьогодні не в повній мірі задовольняє потреби суспільства в зв'язку з тим, що частина територіальних громад неспроможні виконувати всі повноваження самоврядування не лише через надмірну подрібненість, але й через надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу. Частково про це йшла мова вище.

---

⁴⁹ Арабчук Я.І. Децентралізація як основа формування самодостатніх органів публічної влади. Поліський університет ім.Поповича.2020 р.

Запровадження політики децентралізації в Україні є дієвим чинником стабілізації соціально-економічної ситуації, виходу з фінансової кризи, подолання суперечностей між різними рівнями влади, організації відносин між центром, регіонами та територіальними громадами на принципах розподілу сфер відповідальності й компетенції, партнерства у сфері забезпечення громадян України державними та місцевими благами, сприяння підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління. При цьому, бюджетна децентралізація має спиратися на адміністративну реформу та на ідеологію нового державного управління, яка визначає основний зміст діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування у наданні ефективних державних та місцевих суспільних послуг про, що йшла мова вище.

В зв'язку з цим, фінанси місцевого самоврядування слід розглядати як невід'ємну складову фінансів країни, зміст і соціально-економічні функції яких визначаються тими ж характеристиками, а роль відрізняється лише специфікою завдань управління регіонального рівня. Будучи передусім засобом (**ресурсом**) реалізації регіональної соціально-економічної політики, фінанси в руках місцевого самоврядування повинні сприяти розвитку виробництва, росту зайнятості, залученню інвестицій, підвищенню ефективності їх використання з метою росту добробуту громад. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади.

На даний час чинні в Україні підходи до бюджетування ще не в повній мірі забезпечують адекватного здійснення фіскальної, регуляторної, розподільчої, стимулюючої та контрольної функцій, в зв'язку з чим державний і місцеві бюджети регулярно відчують дефіцит ресурсів, а податкові

надходження до них не є стабільними. Тенденція до високого рівня концентрації зібраних податків у державному бюджеті зумовлює проблеми бюджетного забезпечення і не відповідає змінам, які відбулися у функціональній структурі державного та місцевих бюджетів в умовах децентралізації державної влади й передачі значної кількості повноважень на місцевий рівень про, що йшла мова вище. Ця система повинна вирішувати не тільки фіскальні, а й регулюючі завдання: стимулювати зростання виробництва, підвищувати його ефективність, забезпечувати соціальний захист населення та розвиток соціальної сфери. Слід визнати, що проблемою сьогодення є не тільки недостатні обсяги фінансування, а й відсутність ефективної системи фінансового забезпечення галузей соціальної сфери, стимулів для переходу до децентралізованого фінансування частини соціальних витрат, в зв'язку з чим настала пора невідкладно переглянути соціальні стандарти і нормативи, які гарантуватимуть громадянам достатній рівень життя. Це перш за все стосується малодоступних гірських районів та їх населених пунктів, а також депресивних територій. На думку очільників держави віддалені та гірські регіони України треба активно інтегрувати в життя країни і забезпечувати мешканцям доступ до медицини, освіти та інфраструктури. Екс Прем'єр-міністр В. Гройсман відвідавши Івано-Франківщину зазначав. «Я розумію, що таке, коли непросто добиратись до школи, коли нема доступу до медицини, освіти, користування інфраструктурою. Наразі, у гірських регіонах проживає 670 тис. громадян, які кожного дня стикаються з проблемами. Наше завдання — відновити дороги, щоб була ефективна логістика, зробити доступною медицину, освіту, сприяти розвитку туризму, розміщенню підприємств»⁵⁰.

Отже, децентралізація бюджетної системи України і міжбюджетних відносин є умовою фінансової незалежності та життєздатності місцевих органів влади. Я. Казюка зазначає: «Децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку відповідної

---

⁵⁰ Гройсман Офіційний сайт Кабінету Міністрів України, - [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.kmu.gov.ua/

території, а фіскальна децентралізація сприяє забезпеченню суспільними послугами населення шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами й уподобаннями»⁵¹. В цьому контексті очевидно, що бюджетна децентралізація розширює участь місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території, а фінансова – сприяє ефективному забезпеченню населення суспільними послугами шляхом ретельного узгодження видатків органів влади з місцевими потребами. Окрім цього децентралізація найкращий запобіжник корупції оскільки у цьому випадку – контроль самої громади за використанням коштів через обрання влади, яка публічно показує, куди витрачаються ці кошти (на будівництво дитсадків, доріг, на інфраструктуру, ремонт житлового фонду, модернізацію соціальних об'єктів тощо). Адже разом із цим контролем настає безпосередня відповідальність органів місцевого самоврядування. Таким чином, йдеться про такий розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, за якого стає можливою оптимізація використання ресурсів, практика якої уже є в Україні.

Ефект децентралізації зафіксовано не тільки за доходами, а й за витратами. Міста та інші територіальні громади стали більше витрачати на будівництво, дорожнє господарство і транспорт; встановлення у школах, дитсадках і амбулаторіях енергозберігаючих вікон і дверей; ремонт каналізації і доріг. Наглядними є зміни, що відбуваються в Івано-Франківську щодо благоустрою міста. будівництва дитячих садочків тощо. Подібні позитивні зрушення завдяки бюджетній децентралізації є в Білоберізьській, Печеніжинській і в багатьох інших об'єднаних територіальних громадах нашої області й України. І таких громад багато. Зараз, коли системні перетворення стрімкими темпами впроваджується в життя, коли кошти й повноваження передаються на місця – голови територіальних громад та депутатський корпус

---

⁵¹ Казюк Я.М. Державне управління бюджетними ресурсами в умовах децентралізації: автореф. дис. докт. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління»/Я.М.Казюк Нац. Акад. держ. упр. при Президентові України. м. Київ. 2015. -40 с.

починають змінювати пріоритети у своїй діяльності. Тепер їм необхідно надавати своїм мешканцям максимальну кількість послуг, маючи подекуди обмежені ресурси. Саме тому в громадах шукають альтернативні джерела з енергоефективності та енергозбереження, оптимізації соціальної сфери тощо.

Ще один напрям розвитку власності як **ресурсу гарантування** місцевого врядування лежить в площині ефективного володіння, користування і розпоряджання комунальною власністю, яка є колективним засобом впливу первинного суб'єкта місцевого самоврядування територіальної громади на організацію життєдіяльності та гарантуючим чинником його ефективного функціонування. Ведучи мову про ресурси, під ними слід розуміти матеріальні і нематеріальні об'єкти та цінності, якими володіє громада, або які вона може використовувати. Отже, важливою складовою фінансово-матеріального фундаменту місцевого самоврядування є майно територіальної громади – право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, банки, страхові товариства, пенсійні фонди, частки в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування, інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Цей напрям розвитку власності як **«ресурсу гарантування»** місцевого врядування і децентралізації слід спрямувати на ефективне володіння, користування і розпоряджання комунальною власністю, яка є колективним засобом впливу первинного суб'єкта місцевого самоврядування територіальної громади, на організацію життєдіяльності і гарантією його ефективного функціонування.

Розглядаючи майно громади в аспекті “комунальної власності”, треба зазначити, що нею визначається економічна незалежність, формується гідність і є дуже сильним мотиваційним чинником поведінки людей щодо її примноження. В цьому ми підтримуємо позицію І. Дробота, який вважає, «...що власність у гарантуванні місцевого самоврядування, окрім властивості

формувати його фінансово-матеріальну основу, виконує ще одну, не менш важливу роль у відносинах із державою – відіграє роль ресурсу протидії «феномену влади» місцевих органів виконавчої влади в організації життєдіяльності на місцевому рівні на засадах децентралізації»⁵². Адже, у психологічному контексті власність зумовлює у громади відчуття «суспільного господаря» з прагненням налагодження співіснування суб'єктів і об'єктів самоврядування на добровільній, договірній основі і мотивацією до її захисту без застосування примусу. Саме тому вирівнювання «можливостей впливу» на користь місцевого самоврядування і забезпечення вищого рівня гарантій найкраще здійснювати через ефективний розвиток власності.

Аналіз формування місцевого бюджету в умовах децентралізації свідчить, що в країні достатньо розвинена система формування доходів бюджетів. Водночас вона охоплює інститути та механізми, які все ще є неузгодженими і потребують подальшого вдосконалення. Зростання обсягів доходної частини місцевих бюджетів характеризує зростання впливу процесу реформування суспільних фінансів на розширення їх бази. З початку впровадження реформ обсяги доходів місцевих бюджетів зростають, однак у їх структурі спостерігається висока концентрація міжбюджетних трансфертів, що свідчить про все ще існуючу значну залежність територіальних громад від уряду, тобто міжбюджетні трансферти відіграють велику роль при формуванні місцевого бюджету. Однак, проведені дослідження показали, що незважаючи на позитивні аспекти децентралізації, більшість місцевих бюджетів країни потребує зміцнення доходної бази.

Удосконалення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування можливе за умови реалізації наступних заходів: розширення переліку власних доходів місцевих бюджетів, удосконалення системи стратегічного і тактичного планування з урахуванням тенденцій розвитку системи формування місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин,

---

⁵² Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні:/ монографія/ І.О.Дробот.- Львів:ЛРІДУ НДУ, 2010.-312 с. 5.

стимулювання підприємництва та створення нових робочих місць, реалізації інших заходів та запровадження стимулів щодо підвищення офіційної та зниження неформальної зайнятості⁵³. Необхідно також посилити виконання принципів прозорості та гласності у процесі прийняття рішень при формуванні і використанні фінансових ресурсів бюджетних організацій, складанні звітів по виконанню бюджету, аналітичної оцінки ефективності управління місцевими фінансами, фінансових результатів територіальних громад і бюджетних установ, підвищення рівня їх відповідальності за формування дохідних частин, підвищення ефективності використання наявних бюджетних коштів. Водночас доцільно розширити можливості органів місцевого самоврядування на законодавчому рівні щодо збільшення джерел формування місцевих бюджетів (наприклад, самостійно обирати із встановленого обмеженого переліку цільові податки чи збори і ставки на них)⁵⁴. Важливо впровадити і ефективно реалізувати механізм фінансового контролю місцевих рад щодо формування, надходження, розподілу і витрачання коштів від власних джерел доходів місцевих бюджетів. Удосконалюючи систему і процес формування місцевих бюджетів, першочерговим завданням і важливою передумовою є необхідність використовувати бюджетні ресурси таким чином, щоб забезпечувалась фінансова незалежність, стійкість та збалансованість, а також підвищення ефективності всієї бюджетної сфери.

Підвищення ефективності процесу формування місцевого бюджету вимагає врахування перспективних напрямків бюджетної політики та її взаємоузгодження з стратегією економічного і соціально-культурного розвитку країни, продовження горизонту бюджетного планування, розширення фінансових повноважень місцевих органів самоврядування з одночасним посиленням їх відповідальності за досягнення визначених цілей. Окремі науковці вважають, що важливим є створення належних ефективних

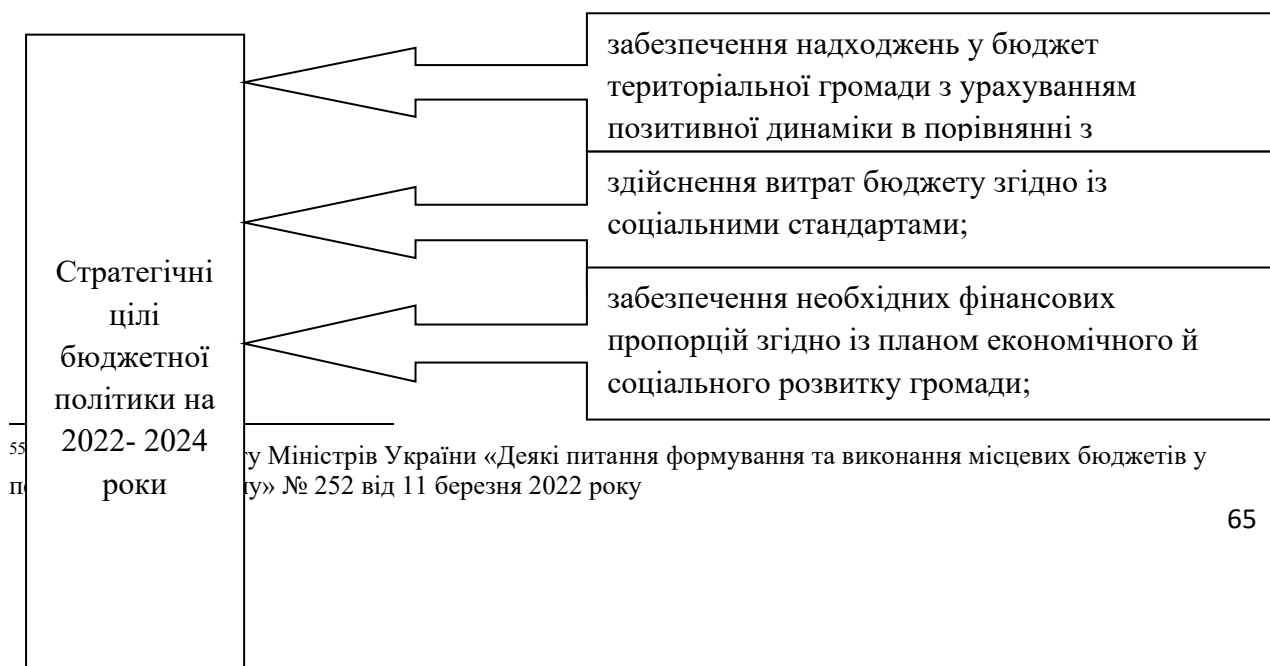
---

⁵³ Качула С.В. Фактори модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 41-54.

⁵⁴ Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. С.10

фінансових стимулів та умов «для забезпечення виконання місцевими органами влади і територіальними громадами власних і делегованих повноважень»⁵⁵. Необхідно відзначити, що особливостями формування доходів місцевого бюджету виступає пропорційне розмежування кола повноважень між централізованими органами та органами місцевої влади.

Позитивний досвід бюджетної децентралізації свідчить, що вона може сприяти ефективному управлінню державними та місцевими фінансовими ресурсами, є дієвим засобом для досягнення соціального та економічного розвитку як окремої території, так і країни загалом через забезпечення фінансової спроможності та самостійності територіальних громад, а також визначення їх стратегічних цілей бюджетної політики на перспективу. Стратегічні цілі бюджетної політики територіальної громади на 2022-2024 роки наведемо на рисунку (рисунок 3.1). В перспективі подальші наукові дослідження варто спрямувати на підвищення роль місцевих податків і зборів при формуванні доходів місцевого бюджету.

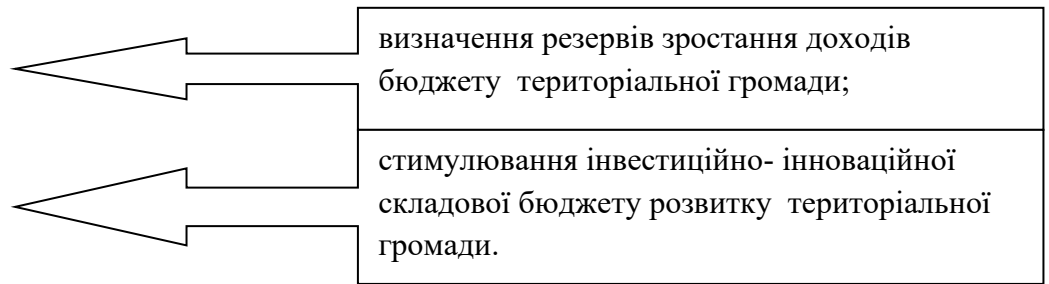

Рис. 3.1. Стратегічні цілі бюджетної політики територіальної громади на 2022-2024 роки.

При використанні поєднання конкретних методів бюджетного планування доходів в залежності від сфери фінансування діяльності органів місцевого самоврядування і територіальної громади, з програмно-цільовими методами, як в економічній, так і в соціальній сфері, необхідно вирішити ряд завдань, наведених на рисунку 3.2.

Рис. 3.2. Основні завдання стратегічного плану територіальної громади на 2022-2024 рр.

З метою забезпечення стабільної і достатньої фінансової бази місцевих бюджетів доцільно запровадити наступні заходи для підвищення управління бюджетними коштами:

1. Забезпечити збалансованість фінансових ресурсів місцевих органів влади.
2. Визначити реальні джерела доходів місцевого бюджету виходячи з фіскальних цілей місцевих органів влади для подальшої оптимізації надходжень до бюджету.
3. Здійснювати ефективний контроль зі сторони органів місцевого самоврядування і територіальної громади, яке полягає в сумлінному виконанні суб'єктами господарювання покладених на них обов'язків.
4. Встановити середньострокові фіскальні і бюджетні цілі з метою здійснення ефективної регулятивно-контролюючої діяльності органів територіальної громади.
5. Удосконалити регіональне управління на місцевому рівні з врахуванням нової моделі бюджетної системи.

Удосконалення механізму формування місцевого бюджету передбачатиме визначення і застосування такого показника як податкоспроможність території, який виступає одним із важливих показників фінансової автономії певної територіальної громади або адміністративно територіальної одиниці. Тому, на сьогоднішній день слід здійснювати формування сучасної моделі формування місцевих бюджетів спроможної надавати вектори розвитку та зміцнення всієї бюджетної системи, визначати чітку межу міжбюджетних відносин, виступати гарантом на кожному рівні бюджетних відносин.

Отже, **«ресурс гарантування місцевого самоврядування»**, на нашу думку, можна розглядати як об'єднані зусилля держави та суспільства з організації системи місцевого самоврядування відповідно до його завдань із встановлення норм регулювання діяльності органів влади, правил їх взаємодії

з суб'єктом самоврядування, із створення сприятливого суспільного середовища та здатної матеріально-фінансової бази для його функціонування.

4. МІСЦЕВІ БЮЖЕТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Перші місяці війни виявились для органів місцевого самоврядування справжнім випробовуванням, яке вони гідно пройшли та показали, що здатні гідно протистояти будь-яким загрозам та перешкодам. Децентралізація продемонструвала міцність фінансової основи територіальних громад та їхню здатність швидко адаптуватися до ситуації.

У період воєнного стану Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 року⁵⁶. Згідно з цією постановою виконання та формування місцевих бюджетів здійснюється відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких особливостей:

---

⁵⁶Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. С.10

1) органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації здійснюють бюджетні повноваження до утворення військових адміністрацій;

2) виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації:

- приймають за поданням місцевих фінансових органів рішення про внесення змін до рішень про місцеві бюджети;

- здійснюють без погодження відповідною комісією місцевої ради передачу бюджетних призначень від одного головного розпорядника бюджетних коштів до іншого, перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків (окремо за загальним та спеціальним фондами бюджету) за бюджетною програмою;

- можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії російської федерації проти

- України і забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державної незалежності України, її територіальної цілісності;

- затверджують місцеві (цільові) програми (вносять до них зміни);

- приймають рішення (кожна із сторін) про передачу коштів між місцевими бюджетами без укладення договорів;

- здійснюють розподіл та перерозподіл обсягів трансфертів з державного та місцевих бюджетів місцевим бюджетам;

3) місцеві фінансові органи забезпечують складення проектів місцевих бюджетів, які затверджуються рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій або військових адміністрацій.

Крім того, до Бюджетного кодексу України внесені зміни, згідно з якими в умовах воєнного стану або для здійснення заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії російської федерації проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності органи місцевого самоврядування або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету, а також про спрямування залишків коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам, збережених на рахунках місцевих бюджетів станом на 1 січня 2022 року, на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію, вивезення, переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця, зокрема на оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце проживання, перебування, оплату інших заходів, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану (пункт 22-2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»)⁵⁷.

З огляду на цю можливість можна виділити рекомендовані сфери та навести гарні приклади фінансування коштом місцевих бюджетів найнеобхідніших потреб в умовах війни:

- заходи територіальної оборони;
- допомога ЗСУ;
- задоволення продовольчих потреб цивільного населення;
- евакуація/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця;
- оплата транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями

---

⁵⁷Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

залишили домівки, оплату інших заходів, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану;

- здійснення почесної церемонії поховання осіб, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- допомога людям похилого віку та людям з інвалідністю;
- організація сімейного відпочинку постраждалих учасників осіб, які перебувають чи перебували у складі добровольчих формувань, що утворилися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Громади, де не велися бойові дії, змогли гідно прийняти внутрішньо-переміщених осіб, забезпечити їх належною інфраструктурою та надавати публічні послуги на належному рівні. Крім цього, надходження до місцевих бюджетів в громадах, які не постраждали від військової агресії росії, дозволили наповнювати єдиний казначейський рахунок в умовах війни. І навіть з урахуванням значних податкових пільг громади зуміли наповнювати свої бюджети на рівні минулого року і відновити зростання. Саме на плечі громад спирається міцність місцевих бюджетів, адже за обсягом саме бюджети місцевого самоврядування складають основу стійкості місцевих фінансових ресурсів. І це відображає помісячний обсяг надходжень з початку 2022 року. Так, незважаючи на зниження надходжень в березні-квітні, травень показує, що місцеве самоврядування адаптувалося до нинішніх умов та починає фазу зростання, навіть в умовах війни, підтримуючи при цьому економіку країни загалом.

Перебравши на себе повноваження районного рівня, територіальні громади продемонстрували, що здатні ефективно розпоряджатися та нарощувати отримані фінансові ресурси.

Обсяги надходжень в абсолютному вимірі показують, що саме бюджети місцевого самоврядування забезпечують належне функціонування фінансової системи на місцевому рівні. Так, надходження до бюджетів територіальних громад за 5 місяців 2022 року склали 68,3% всіх надходжень місцевих

бюджетів, що за обсягом в 4,4 рази більше ніж надходження до обласних бюджетів загалом.

При цьому, варто зауважити, що внаслідок війни росії проти України, втрат зазнали всі бюджети, але обласні бюджети не підпали під такий негативний вплив, як бюджети територіальних громад, котрі, в свою чергу, змогли швидко пристосуватися до нинішніх умов та відновити ріст.

Так, падіння приросту доходів загального фонду територіальних громад в квітні 2022 року на рівні 6,4%, по відношенню до відповідного періоду минулого року, не завадило відновленню надходжень в травні на рівні 16,4%, в порівнянні з відповідним періодом 2021 року. Обласні бюджети єдині демонструють загалом позитивний приріст надходжень загального фонду протягом всього періоду військового протистояння України проти росії, в порівнянні показників певного місяця 2022 року до відповідного місяця минулого року.

Відповідно до законодавства, доходи військовослужбовців підлягають оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб (ПДФО), і відповідні суми податку утримуються з їхніх заробітних плат. Ці надходження розподілялися у пропорції: 79% (місцеві бюджети), 21% (держбюджет). Змінами до Бюджетного кодексу був ухвалений перерозподіл «військового» ПДФО, кошти від якого (96,3 млрд грн) у 2024 році будуть направлені на оборону держави до спеціального фонду держбюджету з їх цільовим використанням: на виробництво та закупівлю морських дронів і БПЛА (43,3 млрд грн), а також 51 млрд грн на впровадження нових технологій в секторі ОПК та для виготовлення зброї.

Такі зміни несуть за собою ряд проблем для бюджетів територіальних громад. ПДФО будуть забирати з місцевих бюджетів заднім числом вже з 1 жовтня, то ж може виникнути потреба термінових дотацій вирівнювання щоб підтримати постраждалі громади, які цього потребуватимуть. Для багатьох

громад Півдня та Сходу України «військовий» ПДФО є чи не ключовим джерелом наповнення бюджету. Відтак фінансування як традиційних статей видатків (як-то освіта чи медицина), так і зумовлених війною (відбудова зруйнованої інфраструктури, посилення обороноздатності, допомога «підшефним» військовим частинам) залишиться під питанням. Втім, уряд планує збільшити фінансову підтримку місцевих бюджетів через систему субвенцій та дотацій.

Презентуючи бюджет міста Івано-Франківська перша заступниця міського голови Вікторія Сусаніна стверджує, що, бюджет на 2023 рік є майже "близнюком" 2022 року. Мінімальна заробітна плата закладена цьогорічна — 6 тис. 700 грн, а Дохідну частину забезпечує податок на доходи фізичних осіб та податок на нерухомість. Статті видатків схожі до торішніх. Щоправда, суттєво зросли видатки на оборонну сферу. Наступного року військовим частинам, які є у громаді, з місцевого бюджету планувалось надати 42 млн грн, у 2022 році спрямували відповідно 25 млн грн. Оскільки Капітальні видатки з початку повномасштабного вторгнення були призупинені то на 2023 рік планується винятково співфінансування на міст через річку «Бистрицю Солотвинську», стратегічні підприємства "Теплокомуненерго", "Івано-Франківськводокотехпром" і на "Електроавтотранс", "НЕФКО". Решта видатків — залишаються на рівні 2022 року", — коментує В. Сусаніна. Найбільше видатків на наступний рік в бюджеті міста спрямують:

- на освіту — 33%;
- на комунальне господарство і будівництво — 22%;
- на органи управління — понад 7% бюджету, а загальний ресурс складає майже 3 млрд 900 млн грн.

За словами завідувача кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника О. Левандівського бюджет Івано-Франківської громади на 2023 рік досить успішний в період війни. На

формування його дохідної частини вплинули релоковані підприємства та внутрішньо переміщені люди. Якщо порівнювати його з попереднім роком, де дохідну частину сформували близько 2 млрд 388 млн, а тепер 3 млрд 258 млн, то зрозуміло, що це прогрес. На це вплинули понад 70 підприємства, що приїхали на Західну Україну. У бюджеті Івано-Франківської громади на 2023 рік також закладений реверс — це надходження грошей з місцевого бюджету в державний. На 2023 рік він становить майже 124 млн грн. Цього року реверсні гроші залишили на місцях, тому є ймовірність того, що і у 2023 році держава не забиратиме цей надлишок, прогнозує виконавчий директор Івано-Франківського відділення Асоціації міст України Юрій Стефанчук і сподівається, що уряд перегляне свою позицію і у 2023 році й не буде вилучати реверс⁵⁸.

Характерним може бути приклад Білоберізької територіальної громади де у 2019 році вперше презентували Бюджет для громадян на Прикарпатті. Тут уже другий рік поспіль працюють експерти громадської організації “Центр Політичних Студій” – представника Громадського Партнерства “За прозорі місцеві бюджети” в Івано-Франківській області. Керівник Центру Політичних Студій Віталій Світлик зазначає, що організація ставить за мету пояснити мешканцям громади, що будь-який місцевий бюджет формується з податків мешканців і самі мешканці повинні знати, куди влада витрачає їх кошти. До процесу створення бюджетів для громадян в ОТГ долучається й влада і фінансисти поступлень і громадські організації. Така робота дає свої позитивні плоди і, як наслідок бюджет громади за перше півріччя поточного року за доходами виконаний на 144%. Практично перевиконані усі статті доходів, а найбільші поступлення склав податок з фізичних осіб, акцизний податок, єдиний податок з юридичних і фізичних осіб, податок на майно та доходи від його оренди. Всього доходи склали з урахуванням трансферів понад 88 млн грн(додаток №1). Це в свою чергу забезпечило виконання

---

⁵⁸Сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]: Режим доступу: decentralization.gov.ua

бюджету і за видатками які склали понад 55.4 млн грн, або 89.7 % плану. У цьому році на потреби фронту буде профінансовано 5 млн. грн. Тут працює ЦНАП, діють пожежні частини, значні кошти виділяються на освіту й охорону здоров'я⁵⁹.

В Івано-Франківській області учасниками проєкту «Співпраця задля впровадження систем енергетичного менеджменту в територіальних громадах Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей» є Галицька, Долинська та Городенківська громади. Кожна з цих громад забезпечує успішне виконання заходів щодо впровадження систем енергетичного менеджменту завдяки якісній роботі очільників громад, місцевих фахівців у тісній координації з експертами проєкту.

Впровадження системи енергоменеджменту в Городенківській громаді дає можливість відстежувати споживання енергоресурсів громадськими будівлями, аналізувати їх перевитрату та впроваджувати енергоефективні заходи. Особлива увага приділялася закладам освіти, які є найбільшими споживачами енергоресурсів в громаді. У Галицькій громаді також ґрунтовно підійшли до втілення ініціативи енергоменеджменту задля напрацювання механізмів підвищення енергоефективності та розробки управлінських рішень щодо ефективного використання енергетичних ресурсів.

Долина – перше місто в Україні, яке отримало європейський сертифікат енергоефективного менеджменту. Громада також є підписантом Угоди Мерів, а свого часу Долина отримали грант на реалізацію демонстраційних проєктів Угоди мерів у рамках програми CoM-DeP. Тут був реалізований проєкт «Комплексна термомодернізація 30 багатоквартирних будинків з утепленням фасадів та цокольних поверхів повністю». В громаді вирішили оновити нормативно-правову базу міськради по системі енергетичного менеджменту

---

⁵⁹ Про бюджет Білоберізької сільської територіальної громади на 2023 рік

згідно нових вимог законодавства. В бюджетних закладах громади проводять опитування для визначення пріоритетних для впровадження енергоефективних заходів.

Важливо, що європейські організації долучаються і допомагають нам вибрати правильні напрямки та реалізовувати корисні і справді ефективні проєкти. Громади Івано-Франківської області зацікавлені в запровадженні системи енергоменеджменту, оскільки це реальний спосіб зберігати енергію, виявляти та усувати неефективність у системах опалення, освітлення, вентиляції та інших енергозалежних процесах. І ще важливий аспект у сучасних реаліях - це зниження навантаження на нашу енергетичну систему, яка вже і так достатньо постраждала від ворожих обстрілів.

Проєкт «Співпраця задля впровадження систем енергоменеджменту в територіальних громадах Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей» реалізовується МАОМС «Агенція розвитку ОТГ Прикарпаття» в рамках співпраці між українськими громадами та данським муніципалітетом Гульборгсунном за підтримки Програми ULEAD з Європою / ULEAD with Europe⁶⁰.

Проєкт «Волонтерство в громадах: виклики та рішення з безпеки в умовах воєнного часу» «Агенції розвитку ОТГ Прикарпаття» впроваджується у Кутській громаді. Тут вже сім років успішно діє добровільна пожежна команда. Тож голови громад Франківщини на власному досвіді могли переконатись, як важливо мати в кожній ОТГ добровольців, які можуть швидко стати на захист населення в надзвичайній ситуації. Місцеві рятувальники-добровольці протягом семи років роботи здійснили 389 виїздів. А це – чимало врятованих життів як мешканців самої громади, так і сусідів. Кутська громада розташована фактично на кордоні Івано-Франківської та

---

⁶⁰Сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]: Режим доступу: decentralization.gov.ua

Чернівецької областей, що дозволяє оперативно реагувати на виклики, які є і у Вижницькій і, у Косівській громаді по сусідству. Тут Добровільна пожежна команда створена на основі громадської організації. До неї залучені і місцеві волонтери, і дружинники з місцевої ради – вони разом стоять на сторожі безпеки. Добровільний пожежний рух – це не тільки про пожежогасіння та надзвичайні ситуації, а це також місце, де волонтери мають можливість зустрічатися, займатися спортом, спілкуватися, що значно підвищує громадську активність в громаді та розвиває її. Цей проєкт реалізовується МАОМС «Агенція розвитку ОТГ Прикарпаття». Ідея ініціативи народилася за участі Головного управління ДСНС України в Івано-Франківській області й стосується саме підвищення ефективності взаємодії між службами ДСНС, керівництвом територіальних громад, представниками громадських і волонтерських організацій Прикарпаття⁶¹.

Реформа з децентралізації, відзначає науковець Я. Арабчук, є ключовою в розбудові держави, що дозволить правильно побудувати систему управління державою і створить ресурсні умови для розвитку громадянського суспільства. Головна стратегічна мета реформи – створення комфортного та безпечного середовища для життя людини в Україні – може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада – район – регіон), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень – громадам. Децентралізація – найактуальніша з усіх впроваджуваних реформ в Україні. Вона має найбільшу довіру й підтримку з боку суспільства, громадян, а також міжнародної спільноти. Реформа з децентралізації і державна політика зобов'язана впровадити найважливішу мету – розвиток людського потенціалу⁶². Отже, «гарантування місцевого самоврядування» в умовах децентралізації, на нашу думку, можна розглядати як об'єднані зусилля держави й суспільства з

---

⁶¹ Сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]: Режим доступу: decentralization.gov.ua

⁶² Арабчук Я.І. Стабільність місцевих бюджетів - запорука успіху реформ з децентралізації. Вісник Запорізького національного університету 2019 - №1.

організації системи місцевого самоврядування відповідно до його завдань. Тільки політична влада здатна перетворити просту сукупність жителів у реальну громаду.

Місцеві бюджети, що збільшуються завдяки фінансовій децентралізації, та державні фінансові фонди поки що не можуть забезпечувати стійкого розв'язання більшості регіональних проблем, особливо в частині інфраструктурного розвитку, що вказує на відсутність цілісного і достатнього наукового підґрунтя регіональної економічної політики на основі комплексу відповідних механізмів і принципів її модернізації.. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади.

ВИСНОВКИ

1. В процесі написання роботи було розглянуто теоретичні й методологічні основи бюджетної системи і її складової місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації й воєнного стану. В роботі досліджено і уточнено економічну сутність понятійного апарату «місцеві фінанси» і «місцеві бюджети», «публічні фінанси», узагальнено та систематизовано існуючу систему формування місцевих бюджетів, у складі якої відокремлені загальний і спеціальний фонд. Розглянуто процес бюджетного планування на підставі певних методів та удосконалено механізм системи формування місцевих бюджетів.

Вибраний Україною курс на європейську інтеграцію зумовлюють необхідність суттєво підвищити дієвість місцевого самоврядування. Саме врахування принципів «належного врядування» дозволяє модернізувати діяльність органів місцевого самоврядування та, на відміну від «традиційної» моделі, дає можливість громаді займатися плануванням й управляти власними повноваженнями, підвищує зовнішню ефективність діяльності влади, забезпечує громадську довіру до органів місцевої влади через прозорі процеси, підзвітність і демократичний діалог. Адже в їх основі лежать принципово різні підходи щодо здійснення публічної влади на місцевому рівні, що визначаються протилежним баченням природи самого інституту місцевого

самоврядування, його місця в системі публічної влади.

2. Проведені дослідження показали, що в процесі формування місцевих бюджетів вирішальне значення має створення умов для фінансово економічної безпеки держави. Тому важливу роль відіграють власні доходи, які формуються перш за все за рахунок податків, визначених відповідними радами територіальних громад. Визначені найважливіші аспекти бюджетного процесу на місцевому рівні, що сприятиме соціально-економічному розвитку територій. Пропонується врахувати досвід формування місцевих бюджетів європейських країн, що мають модель бюджетної системи, яка не тільки враховує поняття «податкоспроможність територій», а і створюватиме єдиний дієвий механізм розподілу регульованих загальнодержавних податків. При такій системі формування місцевих бюджетів здійснюватиметься шляхом зарахування відсоткових часток від регульованих загальнодержавних доходів. Заслуговує уваги щорічні зміни бюджетного та податкового законодавства в процесі формування місцевих бюджетів й механізму бюджетного регулювання, який здійснюється місцевою владою з метою проведення перспективної фінансової політики бюджетної сфери.

3. Завдяки реалізації реформи міжбюджетних відносин:

- місцеві органи влади можуть самостійно формувати та затверджувати свої місцеві бюджети, не чекаючи затвердження державного бюджету;
- Міністерство фінансів України не визначатиме і не доводитиме до місцевих бюджетів індикативні показники за доходами;
- значно розширено джерела наповнення місцевих бюджетів для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування видаткових повноважень;
- існуючу систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінено принципово новою системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя;

- запроваджено нові види міжбюджетних трансфертів (освітня та медична субвенції, субвенція на підготовку робітничих кадрів, базова та реверсна дотації);
- на законодавчому рівні визначено механізм розрахунку нових видів міжбюджетних трансфертів;
- надано право самостійно встановлювати ставки податків у граничних межах, визначених законодавством, і надавати пільги з їх сплати.

Таким чином забезпечується бюджетна самостійність і фінансова незалежність місцевих бюджетів. Міністерство фінансів доводить до місцевих органів влади лише особливості складання розрахунків до проектів бюджетів на плановий бюджетний рік і розрахунки прогностичних обсягів міжбюджетних трансфертів і методики їх визначення.

4. Режим роботи державних фінансів в умовах воєнного стану кардинально відрізняється від звичайного. У мирний час Україна жила за Законом про державний бюджет, у разі необхідності зміни стосовно доходів чи видатків бюджету виносилися на розгляд та прийняття у Верховній Раді і приймалися у вигляді закону, що значно затягувалося у часі. Аналогічна ситуація і з місцевими бюджетами. У воєнний час для перерозподілу коштів у бюджеті рішення парламенту не потрібні. Бюджетний кодекс надає уряду право розпоряджатися коштами, спрямовуючи їх на найбільш необхідні потреби у тому числі й усі вільні кошти на оборону країни. Разом з тим, повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування здатне гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі й у фінансовій сфері. Саме громади сьогодні формують економічний фронт країни. З перших днів вторгнення російської федерації органи місцевого самоврядування забезпечують захист безпеки населення, функціонування бюджетної сфери і комунальних підприємств, діяльність територіальної оборони, здійснюють розміщення та надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, надають допомогу ЗСУ. На період воєнного стану для місцевої влади була послаблена

низка вимог щодо прозорості її роботи, що позитивно вплинуло на виконання місцевих бюджетів за 2022 і перше півріччя поточного року.

Таким чином, гарантувати ефективність такого системного суспільного явища і організаційно-структурованого інституту, як місцеве самоврядування, шляхом надання лише матеріальних і нематеріальних засобів недостатньо. Тут необхідне своєчасне формування комплексу механізмів модернізації державної регіональної економічної політики, що має дозволити регіонам вчасно і комплексно сформувати власну політику розвитку та максимального використання переваг децентралізації, власного ресурсного забезпечення та від міжнародної і міжрегіональної інтеграції.

Напрямок подальших досліджень на наш погляд слід сконцентрувати на організаційних, юридичних, економічних та організаційно-інституційних механізмах реалізації сформульованих науковцями рекомендацій по модернізації публічного управління, що забезпечило б зростання рівня життя населення України .

Найбільшу актуальність у практичному сенсі у вирішенні проблеми модернізації місцевого самоврядування та його економічної політики є завдання послідовного формування комплексу функціональних механізмів на основі вигід від багаторівневої інтеграції та ініціативи. Це в першу чергу означає нагальність зміни концептуальної моделі розвитку регіонів у напрямі посилення їхніх здатностей реалізовувати власний потенціал з урахуванням об'єктивних зовнішніх умов та еволюції форм публічно-управлінських і економічних відносин, що і зумовило вибір теми дослідження.

Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня **економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів**. Саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування об'єднаних територіальних громад. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова

та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.

Отже, **«гарантування місцевого самоврядування»** в умовах децентралізації, на нашу думку, можна розглядати як об'єднані зусилля держави і суспільства з організації системи місцевого самоврядування відповідно до його завдань із встановлення норм регулювання діяльності органів влади, правил їх взаємодії з суб'єктом самоврядування, із створення сприятливого суспільного середовища та необхідної матеріально-фінансової бази.

Необхідно, по-перше, володіти можливостями їх використання і, по-друге, здатністю забезпечувати існування місцевого самоврядування, в зв'язку з чим поняття **«ресурс гарантування»** окрім матеріальних засобів містить у собі ще й такі правові складові, як **«можливість»** і **«здатність»**, охоплюючи як соціальну, так і політичну сфери.

На завершення слід констатувати, що не дивлячись на відсутність єдиного погляду на причинно-наслідкову залежність розглянутих явищ, які під впливом процесів демократизації суспільного розвитку на пострадянському просторі вже сформовано низку альтернативних наукових концептів і теорій розвитку на субнаціональному рівні, і які увібрали в себе ідеї модернізації економічних відносин, дерегуляції та децентралізованого управління – це не стало критерієм дій для влади.

На наш погляд у галузі фінансів і державного управління, слід терміново впровадити запропоновані науковцями рекомендацій з вдосконалення місцевого врядування та механізмів державного управління бюджетними ресурсами в умовах децентралізації до яких на думку автора належать:

- публічні органи державної влади повинні забезпечити процеси децентралізації стабільною законодавчою базою яка б призвела до ліквідації концепції примусу з її боку, а сприяла індивідууму і соціуму втілювати в колективні дії властиві людям працьовитість, ініціативність. самореалізацію та відповідальність;

- запровадити мораторій на численні і необґрунтовані зміни бюджетного та податкового законодавства щодо формування і виконання як дохідної, так і видаткової частин місцевих бюджетів, поширюючи використання формул на все більшу частку загальних трансфертів, скорочуючи кількість цільових грантів і центральних органів, що їх виділяють;

- зменшення податкового навантаження з метою стимулювання активізації підприємницької діяльності й формування сприятливого інвестиційного клімату, що призведе до зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів та активізації роботи місцевих органів влади щодо ефективної мобілізації надходжень;

- врегулювання питань державних соціальних стандартів, удосконалення механізмів стимулювання розвитку регіонів та реалізації інвестиційної політики через посилення ролі державно-приватного партнерства, державного фонду регіонального розвитку та бюджету розвитку.

Напрямок подальших досліджень на наш погляд слід сконцентрувати на організаційних, юридичних, економічних та організаційно-інституційних механізмах реалізації сформульованих науковцями рекомендацій по модернізації публічного управління, що забезпечило б зростання рівня життя населення України .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Місцеве самоврядування в Україні: Навчальний посібник. Кол. авт. за заг. ред. В.М.Скрипничука.- Івано_Франківськ: Місто НВ.2013.788 с.
2. Т.Бутирська. І.Дзвінчук. Теоретико-методологічні основи державного будівництва: Монографія/ Тетяна Бутирська, Дмитро Дзвінчук. Івано-Франківськ:Місто НВ.2017.-176с.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв.1996 р.-К.:Преса України,1997-80 с.
4. Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні:/ монографія/ І.О.Дробот.- Львів:ЛРІДУ НДУ, 2010.-312 с. 5.
5. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування: навч.посіб. / М.В. Пітцик, В.І. Кравченко, Є.М. Монько та ін. – К., 2000. – 136 с.
6. Закон України «Про місцеве самоврядування» № 1702-ІХ від 16.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
7. Арабчук Я.І. Публічні фінанси і фінансовий менеджмент конспект лекцій [електронний посібник] / Я.І. Арабчук.- Івано-Франківськ: ІФНТУНГ,2016.
8. Бречко О. В. Теоретичні аспекти фінансового механізму державного регулювання економіки регіону / Олександр Бречко // Наука молода : зб. наук, праць Ради молод, вчених Терноп. акад. нар. госп-ва. - Тернопіль : Економічна думка, 2004. - Вип. 2. - С. 68- 73.
9. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

10. Арабчук Я.І., Косаревич Н. Б. Бюджетування в публічних організаціях – :конспект лекцій. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, МВ 02070855 -19838-2023.293с.
11. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2021 № 314 «Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету й Інструкції щодо його складання». – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-21>
12. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів. - Наказ Міністерства фінансів України №687 від 06.06.2012р.– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1057-1272>. Наказ Міністерства фінансів України №648 від 17.07.2015 р.
13. Закон України Про Автономну Республіку Крим (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 11, ст.69
14. Закон України Про столицю України - місто-герой Київ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 11, ст. 79)
15. Татусяк С. П. Механізми регіонального врядування : становлення та впровадження в умовах європейської інтеграції : дис. канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / С. П. Татусяк. - К., 2012. - 205 с.
16. Дробот І.О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні://теоретико-методологічний аспект [текст] : монографія/ І.О.Дробот. - Львів: ЛРІДУ НДУ, 2010.-312 с.
17. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: [Електронний ресурс].- Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-p
18. Наказ Міністерства фінансів України №648 від 17.07.2015 р.
19. Качула С.В. Фактори модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 42.
20. Чернюк Л.Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури / Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2013. №3.

- 21.Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект / Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. 2(25). С. 60-69.
- 22.Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. – К.: Наукова думка, 2002. 301с.
- 23.Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації С.225
- 24.Качула С.В. Фактори модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 41-54.
- 25.Ткачук А.Ф. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади?(навчальний модуль) / *Анатолій Ткачук, Маркіян Дацишин. - К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. - 152 с.*
26. Гвазава Н. Г. Місцеві бюджети як чинник економічного розвитку територіальних громад України : автореф. дис..канд. наук з держ. упр. : спец2. 25.00.04 «Місц. самоврядування» / Н. Г. Гвазава; Харків, регіон, ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Х., 2013. - 21 с.
- 27.Арабчук Я.І.. Децентралізація як основа формування самодостатніх органів публічної влади. Поліський університет ім.Поповича.2020 р.
- 28.Гройсман Офіційний сайт Кабінету Міністрів України,- [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.kmu.gov.ua/
- 29.Казюк Я.М. Державне управління бюджетними ресурсами в умовах децентралізації: автореф.дис.докт.наук з держ.упр.:спец.25.00.02 «Механізми державного управління»/Я.М.Казюк Нац. Акад.. держ.упр. при Президентові України. м.. Київ.2015.-40 с.
- 30.Короленко Р. В., Ухова І. М. Проблеми формування та функціонування місцевих бюджетів / *Modern Economics*. 2018. №8. – URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/problems-of-formation-and-functioning-of-localbudgets/>.

31. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 № 586 «Про схвалення Прогнозу економічного й соціального розвитку України на 2022-2024 року».
32. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. С.10
33. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 року
34. Сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]: Режим доступу: decentralization.gov.ua
35. Про бюджет Білоберізької сільської територіальної громади на 2023 рік.
36. Арабчук Я.І. Стабільність місцевих бюджетів - запорука успіху реформ з децентралізації. Вісник Запорізького національного університету 2019 - №1.

Додаткова література (сформувати за алфавітом)

1. Арабчук Я.І. Місцеве самоврядування як домінанта громадянського суспільства та регіональної демократії в державі Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна 2020 р.
2. Арабчук Я.І Ресурсна основа як запорука успішного реформування місцевого самоврядування Науковий вісник ІФТУНГ 2 (14) 2016. м. Івано-Франківськ, Серія Економіка та управління в нафтовій та газовій промисловості. С.209-211.
3. Арабчук Я.І. Соціальний ресурс - механізм реалізації державної політики Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції Національний Університет "Львівська Політехніка" 18-20 червня 2020 р., м. Львів
4. Арабчук Я.І. Стабільність місцевих бюджетів - запорука успіху реформ з децентралізації. Вісник Запорізького національного університету 2019 - №1.
5. Арабчук Я.І. Фінансовий ресурс - основа соціально-економічного розвитку регіону. - Поліський університет ім.Поповича.2020 р.

6. Борденюк, В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія / В. І. Бурденюк. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – С. 443–460.

7. Бюджетна система: навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене / І.Л. Шевчук, В.О. Черепанова, Т.О. Ставерська / - Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. - 284 с.

8. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: ГлобусПресс, 2018. 354 с.

9. Дем'янчук О. І. Місцеві фінанси: навч. посібник / О. І. Дем'янчук. - Острого: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2017. - 340 с.

10. Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015р.№183- VIII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

11. Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX «Про державний бюджет на 2023 рік»

12. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>.

13. Клочан В.В., Мірошник В.О., Надточий К.П. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 142—147. DOI: 10.32702/2306 6814.2020.1.142.

14. Короленко Р. В., Ухова І. М. Проблеми формування та функціонування місцевих бюджетів / Modern Economics. 2018. №8. – URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/problems-of-formation-and-functioning-of-localbudgets/>.

15. Лопушинський І.П. Бюджетний процес в Україні Навчальний посібник/І.П.Лопушинський, Ю.С.Гаврилюк, Я.М.Казюк. - Херсон : 2011. - 364 с.

16. Навчальні матеріали онлайн, нормативно-правове регулювання

місцевих фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1805042054482/finansii/normativno-pravove_regulyuvannya_mistsevih_finansiv

17. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2021 № 314 «Про затвердження Типової форми прогнозу місцевого бюджету й Інструкції щодо його складання». – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-21>

18. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. - Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>

19. Павленко О.П., Лагно О.О. Проблеми формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації // V Всеукраїнська науково-практична інтернет - конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами» 17 листопада 2021 р. 2021. С.118-120.

20. Павленко О.П., Лагно О.О. Теоретичні аспекти формування місцевих бюджетів України / Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки». 2021. №2 (103).

21. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади/О.Кириленко, Б.Малиняк, В.Письменний, В.Русін/ Асоціація міст України - К.,ТОВ «Підприємство «ВІЕНЕЙ», 2015. - 396 с.

22. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 № 586 «Про схвалення Прогнозу економічного й соціального розвитку України на 2022-2024 року».

23. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин/ Верховна Рада України; Закон від 28.12.2014 № 79-VIII.

24. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад / Кабінет Міністрів України; Постанова, Методика, від 08.04.2015 № 214

25. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ Концепція

від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon3.ra-da.gov.ua/laws/show/333-2014>.

26. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально- методичний посібник / ДП «Укртехінформ» - Київ, 2013. - 250с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://oblrada.dp.ua/user/files/6_Posibnyk_Uchast_hromadskosti.pdf

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної ради України,- [Електронний ресурс]:
Режим доступу: www.rada.gov.ua

2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України,- [Електронний ресурс]:
Режим доступу: www.kmu.gov.ua/

3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України,- [Електронний ресурс]:
Режим доступу: www.mf.gov.ua

4. Івано-Франківська обласна рада [Електронний ресурс]:-
www.orada.if.ua

5. Сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]:
Режим доступу: decentralization.gov.ua

6. Сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень
[Електронний ресурс]:
Режим доступу: www.ibser.org.ua